

De implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in Nederland – een update

Anna Fardau Schukking

Projectleider: Cor van der Meer

In opdracht van het Orgaan voor de Friese Taal *DINGtiid*

DE IMPLEMENTATIE VAN HET EUROPEES HANDVEST
VOOR REGIONALE OF MINDERHEIDSTALEN
IN NEDERLAND – EEN UPDATE

De implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in Nederland – een update

Auteur: Anna Fardau Schukking

Projectleider: Cor van der Meer

In opdracht van het Orgaan voor de Friese Taal DINGtiid

Mei 2021

De implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen
in Nederland – een update

Auteur: Anna Fardau Schukking

Projectleider: Cor van der Meer

Met dank aan Engelina Smeins voor haar ondersteuning bij hoofdstuk 2 van het onderzoek

Dit onderzoek naar het implementeren van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in Nederland – een update, is uitgevoerd door het Mercator Europees Kenniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren, onderdeel van de Fryske Akademy, in opdracht van DINGtiid.

provinsje fryslân
provincie fryslân

Het Mercator Europees Kenniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

Gepubliceerd in 2021.

Ynhâld

1.	INLEIDING.....	1
2.	VERANDERINGEN IN SYSTEMATIEK.....	2
3.	ARTIKEL 8: ONDERWIJS.....	5
3.1.	STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	6
3.1.1.	Wat is er veranderd?.....	6
3.1.1.1.	<i>Voorschools onderwijs (8.1.a.ii)</i>	7
3.1.1.2.	<i>Basisonderwijs (8.1.b.ii)</i>	7
3.1.1.3.	<i>Voortgezet onderwijs (8.1.c.iii)</i>	9
3.1.1.4.	<i>Hoger- en universitair onderwijs (8.1.e.ii)</i>	10
3.1.1.5.	<i>Volwassen- en vervolgeducatie (8.1.f.i)</i>	10
3.1.1.6.	<i>Friese geschiedenis en cultuur in het onderwijs (8.1.g)</i>	11
3.1.1.7.	<i>Opleiding docenten Fries (8.1.h)</i>	12
3.1.1.8.	<i>Monitoren Fries onderwijs (8.1.i)</i>	13
3.1.1.9.	<i>Onderwijs Fries buiten traditionele gebieden (8.2)</i>	15
3.2.	SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 8.....	15
4.	ARTIKEL 9: GERECHTELIJKE AUTORITEITEN.....	17
4.1.	STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	17
4.1.1.	Wat is er veranderd?.....	18
4.1.1.1.	<i>Gebruik Fries in strafrechtelijke procedures en administratieve rechten (9.1.a.ii & 9.1.c.ii)</i>	18
4.1.1.2.	<i>Recht en borgen gebruik Fries in strafrechtelijke, civiele en administratieve procedures (9.1.a.iii, b.iii, c.iii & 9.2.b)</i>	20
4.2.	SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 9.....	20
5.	ARTIKEL 10: ADMINISTRATIEVE AUTORITEITEN EN PUBLIEKE DIENSTEN.....	22
5.1.	STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	23
5.1.1.	Wat is er veranderd?.....	23
5.1.1.1.	<i>Recht indienen document in het Fries (10.1.a)</i>	24
5.1.1.2.	<i>Gebruik Fries door administratieve autoriteiten (10.1.c)</i>	24
5.1.1.3.	<i>Gebruik Fries met, en door administratieve autoriteiten en publieke diensten (10.2.a tot en met 10.2.e)</i>	26
5.1.1.4.	<i>Gebruik Fries bij vergaderingen van lokale autoriteiten (10.2.f)</i>	26
5.1.1.5.	<i>Friese plaatsnamen (10.2.g)</i>	27
5.1.1.6.	<i>Voorzien van vertaling- of tolkdiensten (10.4.a)</i>	27
5.1.1.7.	<i>Verzoeken van Friessprekers(10.4.c)</i>	28
5.1.1.8.	<i>Friese varianten van familienamen (10.5)</i>	28
5.2.	SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 10.....	29
6.	ARTIKEL 11: MEDIA.....	30
6.1.	STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	31

6.1.1. Wat is er veranderd?	31
6.1.1.1. <i>Financiële ondersteuning aan zenders voor programma's in het Fries (11.1.a.iii)</i>	31
6.1.1.2. <i>Aanmoedigen van uitzendingen in het Fries op radio en televisie (11.1.b.ii & 11.c.ii)</i>	33
6.1.1.3. <i>Financiële ondersteuning voor regionale audiovisuele producties (11.1.f.ii)</i>	34
6.1.1.4. <i>Recht en borgen van Friestalige media (11.2)</i>	34
6.2. SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 11	35
7. ARTIKEL 12: CULTURELE ACTIVITEITEN EN FACILITEITEN	36
7.1. STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	37
7.1.1. Wat is er veranderd?	37
7.1.1.1. <i>Borgen en bevorderen van culturele activiteiten in het Fries (12.1.a tot en met 12.1.h)</i>	38
7.1.1.2. <i>Bevorderen van Friese culturele uitingen in andere gebieden (12.2)</i>	39
7.1.1.3. <i>Aanwezigheid Fries in cultureel buitenlandbeleid (12.3)</i>	40
7.2 SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 12	42
8. ARTIKEL 13: ECONOMISCH EN SOCIAAL LEVEN	43
8.1. STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	43
8.1.1. Wat is er veranderd?	43
8.1.1.1. <i>Recht gebruik Fries in het economisch en sociaal leven (13.1.a tot en met 13.1.d)</i>	44
8.1.1.2. <i>Activiteiten om het gebruik van het Fries in de publieke sector te bevorderen (13.2.b)</i>	44
8.1.1.3. <i>Mogelijkheid om in het Fries te worden behandeld in zorginstellingen (13.2.c)</i>	45
8.2 SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 13	47
9. ARTIKEL 14: GRENSOVERSCHRIJDENDE UITWISSELINGEN	48
9.1. STAND VAN ZAKEN VAN HET IMPLEMENTEREN – EEN UPDATE.....	48
9.1.1. Wat is er veranderd?	48
9.1.1.1. <i>Contacten en uitwisseling met gebieden waar een variant van het Fries wordt gebruikt (14.a)</i> 49	
9.1.1.2. <i>Stimuleren van samenwerking tussen Friestalige gebieden (14.b)</i>	49
9.2. SAMENVATTING UITKOMSTEN ARTIKEL 14	49
10. CONCLUSIES EN AANDACHTSPUNTEN.....	50
10.1. BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK	50
10.2. VERANDERING SYSTEMATIEK	50
10.3. OORDEEL VAN DE COMEX OVER HET IMPLEMENTEREN VAN DE PARAGRAFEN	50
11. MOGELIJKE VERVOLGACTIES	54
12. BRONNENLIJST.....	57
BIJLAGEN	
Samenvatting van de implementatie van het Europees Handvest – een update	60
Gearfetting fan de ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst – in update.....	62
Summary of the implementation of the European Charter - an update	64

1. Inleiding

In het in 2018 verschenen DINGtiid-rapport *“De implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in Nederland sinds het ratificeren in 1996”*, dat werd geschreven door Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg van het Mercator Europees Kenniscentrum in opdracht van DINGtiid, werd ingegaan op de implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen in Nederland (hierna: het Handvest) in Nederland sinds de ratificatie. Toen die studie werd uitgevoerd waren er vijf rapportages beschikbaar van de Raad van Europa (van 2001 tot 2016), die in het DINGtiid-rapport uitgebreid zijn toegelicht en geanalyseerd. In 2019 heeft de Raad van Europa een nieuwe rapportage uitgebracht, de zesde.

Deze update is bedoeld als aanvulling op het DINGtiid-rapport dat werd geschreven in 2018 en gaat verder waar dat rapport is gestopt. In deze update zal de laatste rapportage van de Commissie van Experts van de Raad van Europa (hierna ComEx) van 2019 worden vergeleken met de 5^e rapportage van de ComEx van 2016, per artikel dat geratificeerd is onder deel III van het Handvest. Voor de achtergrondinformatie van het Handvest en de geschiedenis van de implementatie van de artikelen wordt verwezen naar het DINGtiid-rapport van 2018.

Voor deze update wordt, behalve de inhoudelijke vergelijking en analyse, ook verslag gedaan over wat de veranderingen in de systematiek van de Raad van Europa zijn betreffende de werkbezoeken van de ComEx en de rapportages.

Daarnaast wordt de tabel die in één oogopslag duidelijk maakt aan welke artikelen Nederland voldoet en aan welke niet (zie DINGtiid-rapport 2018, pagina 9), aangevuld met de gegevens van 2019.

2. Veranderingen in systematiek

Voor de geschiedenis en achtergrondinformatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen en het monitoren ervan, wordt verwezen naar hoofdstukken 3 en 4 van het DINGtiid-rapport van 2018. Wel hebben er een aantal veranderingen plaatsgevonden in de systematiek van de Raad van Europa betreffende de werkbezoeken van de ComEx en de rapportages in vergelijking met de voorgaande rapportage van 2018. Die veranderingen worden hieronder schematisch weergegeven in tabel 1.

Tabel 1: Veranderingen in systematiek tussen 2018 en nu

Hoofdstuk 3.3 Monitoring en rapportages – DINGtiid-rapport 2018	Wat gebeurt er nu?
“Elke lidstaat moet om de drie jaar in rapport (hijner de periodieke rapportage neamd) leverje oan de Sekretaris Generaal fan de Rie fan Europa, yn in format sa as opsteld troch de KomEks, mei ynformaasje oer it belied op it mêd fan de ratifisearre paragrafen fan it Hânfêst (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 5)	Door veranderingen in het toezichtmechanisme dat is aangenomen in november 2018, moeten de Lidstaten vanaf 1 juli 2019 om de vijf jaar een periodiek verslag bij de Raad van Europa indienen en hiernaast om de twee-en-een-half jaar informatie over de aanbevelingen voor onmiddellijke actie (Council of Europe, 2020b). Het rapport moet voldoen aan de richtlijnen van het Comité van Ministers van de Raad van Europa. Als de partij het periodieke rapport of advies voor onmiddellijke actie vijf maanden na de uiterlijke inleverdatum nog niet heeft ingeleverd, en de Secretaris-Generaal twee herinneringen heeft gestuurd, wordt er een brief verzonden door de vicevoorzitter aan de betreffende partij om het rapport of de informatie aanstonds in te dienen (Committee of Ministers on the Charter, 2018, besluit c).
“Op basis van de informatie die de ComEx op hun site-visits krijgt, maken ze hun evaluatierapport en presenteren dat aan de overheid van de lidstaat. Commentaar van de overheid op het evaluatierapport en het rapport zelf worden overhandigd aan het Comité van Ministers. Die doet aanbevelingen voor de lidstaat. Uiteindelijk wordt het evaluatierapport gepubliceerd” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 5)	Binnen twee maanden kan een partij opmerkingen indienen op grond van het evaluatierapport van het Comité van Experts. Een partij kan het Comité van Experts uitnodigen voor een “vertrouwelijke dialoog”, die plaatsvindt volgens de door het Comité bepaalde richtlijnen. Als een partij niet een vertrouwelijke dialoog wenst te hebben, wordt het evaluatierapport van de partij gepubliceerd na een termijn van twee maanden waarin de partij geen opmerkingen voordraagt, of na ontvangst van het rapport met opmerkingen (Committee of Ministers on the Charter, 2018, besluit e).

Hoofdstuk 3.3.1 Over de commissie van Experts – DINGtiid-rapport 2018	Wat gebeurt er nu?
“De ComEx wordt als volgt samengesteld: uit elke Europese lidstaat kiest het Comité van Ministers een lid voor het Comité van Experts uit een lijst van personen met: <i>“(…) of the highest integrity and recognised competence in the matters dealt with in the Charter (…)”. 11</i> Elk lid van de ComEx wordt gekozen voor een termijn van zes jaar.¹² (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 6)	De leden van een Comité van Experts worden benoemd voor een periode van zes jaar en kunnen opnieuw worden benoemd. Sinds de hervormingen van 2018 zijn de leden maar één keer opnieuw te benoemen. Dat geldt voor alle leden die na 1 juli 2019 zijn benoemd. Leden die vóór deze datum in functie zijn gekomen, kunnen de periode van maximaal zes jaar afmaken (Committee of Ministers on the Charter, 2018, besluit 2).
Haadstik 4.2 Tijdschema rapportages Nederland – DINGtiid-rapport 2018	Wat gebeurt er nu?
“Nederland levert dus periodieke rapportages in met een interval van vier in plaats van drie jaar. Nederland is niet het enige land dat de periodieke rapporten niet volgens afspraak aanlevert (..)” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 10).	Voorheen leverde Nederland de periodieke rapportages in met een interval van vier in plaats van drie jaar. Door de vervangende regels in de hervormingen van 2018, worden de periodieke rapportages vanaf 1 juli 2019 om de vijf jaar verwacht (Council of Europe, 2020a).
Hoofdstuk 4.3 Format van de periodieke rapportages - DINGtiid-rapport 2018	Wat gebeurt er nu?
“De Raad van Europa vraagt de lidstaten hun periodieke rapporten te schrijven volgens een vooraf aangeleverd format. <i>“Er is een model voor het rapport en dat model moet worden gevolgd, zodat er een eenduidend advies kan worden uitgebracht en de vergelijking met het Handvest structureel kan worden opgezet en uitgevoerd. Het ministerie dat verantwoordelijk is voor het opstellen van het Rapport, krijgt tijdig een brief met een format, aan de hand waarvan het rapport geschreven moet worden.”</i> Deze brief bevat ook aandachtspunten: over deze punten wordt de lidstaat gevraagd om extra informatie te geven.²⁸ Opvallend is dat de eerste drie periodieke rapportages van Nederland anders zijn opgezet dan de laatste twee: de eerste drie volgen het format dat wordt aangeboden op de website van de Raad van Europa²⁹: in die rapporten beschrijft Nederland per paragraaf de stand van zaken betreffende het implementeren. In de laatste twee rapporten wordt van dat format afgestapt omdat paragrafen meestal niet individueel worden besproken, maar alleen volgens geratificeerd artikel en soms worden zelfs verschillende artikelen samengevoegd (bijvoorbeeld het hoofdstuk “Judicial authorities, administrative authorities, and public services department” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 11).	De richtlijnen voor periodieke rapporten van 2019 (135th meeting) vervangen de richtlijnen uit 1998 en 2009. A. Eerste monitoringscyclus De partij wordt verzocht de volgende informatie te vermelden: 1. Lijst met regionale of minderheidstalen (“talen die vanouds worden gebruikt binnen een bepaald grondgebied van de staat door een kleinere groep van de staat en die verschillend is van de officiële taal en geen dialecten van de officiële taal of migrantentalen bevat”) 2. Geef een indicatie van hoeveel mensen de taal spreken/de taal gebruiken B. Periodiek verslag na de eerste monitoringscyclus Taalspecifiek • Geef voor elke taal de genomen maatregelen op die betrekking hebben op artikel 6 en 7 van het Handvest (in het geval van talen die deel uitmaken van deel II van het Handvest) of de artikelen 6-14 (in het geval van talen die zowel onder deel II als III vallen) met de onderstaande structuur:

	1. [Naam taal 1] • Maatregelen die zijn ondernomen om betrokken autoriteiten, organisaties en personen te informeren over hun rechten en plichten (zoals aangegeven in artikel 6 van het Handvest) • Informatie over de invoering van elk subonderdeel van deel II (artikel 7, paragraaf 1 onderdelen: a,b,c,d,e,f,g,h,i, paragraaf 2,3,4 en 5) met de volgende structuur: I. Uitvoeringsmaatregelen in beleid en wetgeving en andere belangrijke wijzigingen in de wet II. Uitvoeringsmaatregelen (met duidelijke voorbeelden) III. Maatregelen die zijn genomen op grond van de aanbevelingen van het Comité van Ministers en Experts • Betreffende artikel 7, paragraaf 4 vermeld duidelijk hoe organen/verenigingen die de bescherming en bevordering van de betreffende taal bevorderen en/of de sprekers van de taal vertegenwoordigen, zijn geraadpleegd. • In het geval dat de betreffende taal ook onderdeel is van deel III (artikel 8-14), vermeld informatie over de invoering van iedere verbintenis met de structuur van deel II /artikel 7 (i, ii, iii) II. [Naam taal 2] etc. Verwijzingen tussen taalspecifieke secties van het periodieke rapport of verwijzingen naar andere rapporten om herhaling te voorkomen (bv. wetgeving) Aanvullende informatie 2. Vermeld waar het periodieke rapport is gepubliceerd. 3. Vermeld voor iedere taal de contactgegevens van de organisaties en organen die de bescherming en bevordering van de betreffende taal stimuleren en de sprekers/gebruikers ervan vertegenwoordigen. C. Tussentijdse informatie 1. Vermeld voor alle talen welke maatregelen de autoriteit heeft genomen om de aanbeveling voor onmiddellijke actie uit het evaluatierapport van het Comité van Experts uit te voeren. (Committee of Ministers on the Charter, 2019).

3. Artikel 8: Onderwijs

De volgende paragrafen op het gebied van onderwijs zijn ondertekend door de Nederlandse overheid:

“8.1. Met betrekking tot het onderwijs verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het grondgebied waar deze talen worden gebruikt, overeenkomstig de situatie van elk van deze talen en zonder afbreuk te doen aan het onderwijs in de officiële taal of talen van de Staat:

- *a (ii). een aanmerkelijk deel van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden;*
- *b (ii). een aanmerkelijk deel van het primair onderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden;*
- *c (iii). binnen het voortgezet onderwijs te voorzien in het onderwijzen van de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden als integrerend deel van het leerplan;*
- *e (ii). voorzieningen te verschaffen voor de bestudering van deze talen als vak in het universitair en hoger onderwijs;*
- *f (i). in het kader van volwassenenonderwijs en permanente educatie cursussen te bieden, die voornamelijk of geheel in de regionale talen of talen van minderheden worden gegeven;*
- *g. regelingen te treffen om het onderwijs in de geschiedenis en cultuur die in de regionale taal of de taal van een minderheid haar weerspiegeling vindt, te waarborgen;*
- *h. te voorzien in de basisopleiding en bijscholing van de docenten die nodig zijn voor de toepassing van die leden uit lid a tot en met g die door de Partij zijn aanvaard;*
- *i. een of meer toezichthoudende organen in te stellen verantwoordelijk voor het volgen van de genomen maatregelen en de bereikte vooruitgang bij het tot stand brengen of ontwikkelen van het onderwijzen van regionale talen of talen van minderheden, alsmede voor het opstellen van periodieke verslagen inzake hun bevindingen, die zullen worden gepubliceerd.*

8.2. Met betrekking tot het onderwijs en ten aanzien van andere gebieden dan die waar de regionale talen of talen van minderheden traditioneel worden gebruikt, verplichten de Partijen zich ertoe, indien het aantal gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid dit rechtvaardigt, het onderwijzen in of van de regionale taal of taal van een minderheid op alle passende onderwijsniveaus toe te staan, aan te moedigen of daarin te voorzien” (Council of Europe, 2010, pp. 5-6).¹

¹ De Nederlandse versie van het Handvest is één op één overgenomen van de website van de Council of Europe, die mogelijk fouten of onduidelijkheden kan bevatten.

3.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op artikel 8, dat gaat over onderwijs. Voor de geschiedenis van het implementeren van dit artikel wordt verwezen naar hoofdstuk 6 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

3.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen hun rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 8, betreffende onderwijs. In tabel 2 wordt schematisch aangeduid of er wat is veranderd in hun oordeel en zo ja, hoe het is veranderd. Hierna zal per paragraaf dieper worden ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 2: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 8 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III		2016	2019
Artikel 8: Onderwijs	8.1.a.ii - een aanmerkelijk deel van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht bieden in het Fries ²		
	8.1.b.ii - een aanmerkelijk deel van het primair onderwijs bieden in het Fries		
	8.1.c.iii - binnen het voortgezet onderwijs voorzien in het onderwijzen van het Fries als integrerend deel van het leerplan		
	8.1.e.ii - voorzieningen verschaffen voor de bestudering van het Fries als vak in het universitair en hoger onderwijs		
	8.1.f.i - in het kader van volwassenenonderwijs en permanente educatie cursussen aanbieden, die voornamelijk of geheel in het Fries worden gegeven		
	8.1.g - het onderwijs in de geschiedenis en cultuur die in het Fries haar weerspiegeling vindt, waarborgen		
	8.1.h - voorzien in de basisopleiding en bijscholing van de docenten die (in) het Fries onderwijzen		
	8.1.i - instellen van een toezichthoudend orgaan dat verantwoordelijk is voor het volgen van de bereikte vooruitgang in het onderwijzen van het Fries, alsmede voor het opstellen van periodieke verslagen inzake hun bevindingen, die zullen worden gepubliceerd		
	8.2 - ten aanzien van andere gebieden dan die waar het Fries traditioneel wordt gebruikt, toestaan, aanmoedigen van of voorzien in het onderwijzen in of van het Fries		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

3.1.1.1. Voorschools onderwijs (8.1.a.ii)

In het 5^e rapport van de ComEx van 2016 werd paragraaf 8.1.a.ii, die gaat over het aandeel Fries in het voorschools onderwijs, beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. Ondanks dat er in Fryslân in 2015 180 voorschoolse groepen waren waar officieel Fries werd gesproken, is er geen volledig positief oordeel gegeven “omdat het aanbod in de Friese steden niet tegemoet leek te komen aan de vraag” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 17) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx is het oordeel over deze paragraaf gelijk gebleven in vergelijking met de 5^e rapportage; volgens de ComEx is paragraaf 8.1.a.ii nog steeds ‘voor een deel vervuld’. De ComEx gaat in de 6^e rapportage alleen in op wijzigingen in vergelijking met beoordelingen uit de 5^e rapportage, dus er wordt niet specifiek aangegeven waarom zij tot dat oordeel zijn gekomen (Committee of Experts on the Charter, 2019). Wel gaat de ComEx in het intro van de 6^e rapportage in op de situatie betreffende het Fries in het voorschools onderwijs:

“Op het niveau van het aan het onderwijs op school voorafgaand onderricht wordt het Fries gebruikt als communicatietaal op kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en kleuterscholen. Het gaat hierbij echter grotendeels om particuliere instellingen waar het gebruik van het Fries is gebaseerd op de vraag van de ouders” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13)

Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor het feit dat de beoordeling gelijk is gebleven. Ook lijkt de bevolkingskrimp in Fryslân een effect te hebben op het aanbod van voorschoolse educatie; het werkt fusies en het opheffen van locaties in de hand. Dit wordt aangehaald op pagina 34 van de 6^e periodieke rapportage van Nederland waar wordt ingegaan op het commentaar van de ComEx uit hun 5^e rapportage van 2016:

“Bij kinderopvang in Nederland wordt de Nederlandse taal als officiële voertaal gehanteerd. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal wordt gesproken, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt. Het is verplicht om minstens Nederlands als voertaal te hanteren (artikel 1.55 lid 1).

Kinderopvang, gastouders, peuterspeelzalen en voorschoolse educatie (VVE) zijn over het algemeen commerciële partijen. Het is geen publieke voorziening zoals basisscholen dat wel zijn. Het aanbod van (Friestalige) dagopvangcentra is afhankelijk van de vraag en wensen hiernaar vanuit de ouders. Het ligt dan ook niet voor de hand om vanuit de overheid in te grijpen op dit punt. Uiteraard hebben kinderopvangorganisaties alle ruimte om in te spelen op de toenemende vraag naar dagopvangcentra waar Fries wordt gesproken, naast de Nederlandse taal. Daarnaast is VVE/kinderopvang voor ouders niet verplicht, wat maakt dat of kinderen naar een kinderopvang/voorschoolse voorziening gaan, afhankelijk is van de keuzes van de ouders. Het aantal kinderen dat daadwerkelijk gebruik maakt van voorschoolse voorzieningen, kan hierdoor sterk fluctueren.

Daarnaast spelen demografische ontwikkelingen hierbij een grote rol. Er is in de provincie Fryslân sprake van algemene krimp en dat merken de kinderopvanglocaties/voorschoolse voorzieningen als eerste. Dit werkt fusies en opheffen van locaties in de hand” (Rijksoverheid, 2019).

3.1.1.2. Basisonderwijs (8.1.b.ii)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd paragraaf 8.1.b.ii, betreffende het aanbod van het Fries in het basisonderwijs, beoordeeld als ‘niet vervuld’. Uit de rapportage van 2016 en het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018) komt naar voren dat de ComEx niet tevreden was over het aandeel Fries in het basisonderwijs en dat het te laag is “om te voldoen aan de omschrijving ‘substantieel’” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 17), die wordt gebruikt in de Engelse omschrijving van de paragraaf.

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 gaat de ComEx daarnaast in op het stijgende aanbod van drietalige scholen in Fryslân en het feit dat zij zijn geïnformeerd dat die scholen in de toekomst onder andere gebruik zullen maken van een meer geïntegreerd gebruik van de verschillende talen, ook wel ‘translanguaging’ genoemd. Dit betekent ook dat hiermee een strikte verdeling van tijd voor een bepaalde taal zal verdwijnen. Daarnaast maakt de ComEx zich zorgen over het feit dat veel drietalige scholen zich in ruraal gebied bevinden en klein in omvang zijn. De ComEx is bang dat veel van deze scholen te klein zullen zijn en kunnen worden opgeheven als zij de grens van het minimum aantal leerlingen passeren.

Over de reguliere basisscholen oordeelde de ComEx dat het aanbod van één Friese les per week van 30 tot 40 minuten, of het gebruik van het Fries als instructietaal voor een aantal uren in sommige scholen, te weinig is om te voldoen aan de eisen van het Handvest en om je als leerling voldoende te ontwikkelen op het gebied van het Fries. Wel is de ComEx positief over het verhogen van het budget voor de MIF (Materiële Instandhouding Fries) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 is het oordeel over deze paragraaf gelijk gebleven in vergelijking met de 5^e rapportage van 2016. Volgens de ComEx is paragraaf 8.1.b.ii nog steeds ‘niet vervuld’. De ComEx gaat in de 6^e rapportage in op de situatie van het primair onderwijs in Fryslân:

“Op basisscholen en in het voortgezet is het Fries in principe verplicht, maar er wordt nog steeds op grote schaal gebruik gemaakt van de mogelijkheid tot vrijstellingen. In 2018 volgde 15% van alle leerlingen drietalig onderwijs (Nederlands, Engels en Fries). De basisscholen bieden onderwijs aan in het Fries, hoewel het vaak beperkt is tot slechts 45 minuten per week, wat niet voldoende is voor de uitvoering van het Handvest” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Ook doet de ComEx een aanbeveling ‘voor onmiddellijke actie’ betreffende deze paragraaf. Zij sporen aan om het aantal lessen Fries in het primair onderwijs te verhogen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt reactie gegeven op het commentaar van de ComEx uit hun 5^e rapportage van 2016. Hierin wordt aangegeven dat het Rijk en de provincie Fryslân zorgplicht hebben voor het Fries onderwijs. Om hieraan te kunnen voldoen zijn er bestuursafspraken gemaakt. Ook wordt er verwezen naar het taalplan 2030:

“Om invulling te geven aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid en zorgplicht van het Rijk en de provincie er op de langere termijn voor te zorgen dat op alle onderwijsniveaus de juiste randvoorwaarden zijn gecreëerd voor het gebalanceerd aanbieden van de Friese taal zijn recent bestuursafspraken gemaakt. Vanwege het feit dat er in het Friese taalgebied sprake is van marktfalen, is hierbij een actieve en stimulerende rol van de overheid gewenst. Met deze afspraken willen het Rijk en de provincie ook het gebruik van het Fries in het basisonderwijs versterken. Met het laten ontwikkelen van lesmateriaal (spoor 8) en de ontwikkeling van toetsing en evaluatiemateriaal (Grip) is zo getracht de randvoorwaarden te scheppen om meer onderwijs in het vak Fries mogelijk te maken.

In de BFTK hebben de provincie en het Rijk de ambitie uitgesproken in 2030 Fryslân een meertalige provincie is waar het vak Fries in het curriculum, maar ook als omgangs- en instructietaal in het onderwijs vanzelfsprekend is. Geen Fries onderwijs omdat het verplicht is, maar omdat de toegevoegde waarde van onderwijs in de Friese taal ondervonden wordt in de praktijk. Dat houdt in dat scholen in het Friese taalgebied in 2030 geacht worden geen ontheffing voor het vak Fries meer te hebben. Met deze ambitie wordt het gebruik van het Fries in het basisonderwijs versterkt” (Rijksoverheid, 2019, pp. 35-36).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 geeft de ComEx aan positief te zijn over het taalplan van 2030:

“Het Fries zal in 2030 op alle scholen als vak worden opgenomen, zonder mogelijke uitzonderingen, en wordt de wijdverbreide communicatie- en onderwijstaal in de provincie. De expertcommissie zal de uitvoering van deze doelstellingen in haar toekomstige monitoringcyclus volgen. In dit stadium juicht zij het opzetten van het langetermijnplan voor het Fries toe.” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

3.1.1.3. Voortgezet onderwijs (8.1.c.iii)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 vroeg de ComEx om ‘meer informatie’ betreffende paragraaf 8.1.c.iii, die gericht is op het aandeel Fries binnen het voortgezet onderwijs. De ComEx maakt in die rapportage duidelijk dat zij zich zorgen maakt over het aandeel Fries in het voortgezet onderwijs, zowel op scholen waar drietalig onderwijs wordt aangeboden, als in het reguliere onderwijs. Daarnaast geeft de ComEx aan dat zij op grond van de beschikbare informatie niet een duidelijk beeld krijgt van het aantal jongeren dat Fries als vak volgt in het voortgezet onderwijs. Daarom kunnen zij in de 5^e rapportage geen conclusie geven over het al dan niet vervullen van deze paragraaf en vragen zij om aanvullende informatie (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt aangegeven dat de beoordeling van deze paragraaf gelijk is gebleven in vergelijking met de 5^e rapportage van 2016. Dat terwijl er wel een verschil in de beoordeling lijkt te zijn. In de 6^e rapportage van de ComEx wordt deze paragraaf namelijk beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’ in plaats van dat er wordt aangegeven dat er ‘meer informatie’ nodig is (Committee of Experts on the Charter, 2019). De ComEx gaat in de 6^e rapportage verder in op de situatie van het voortgezet onderwijs in Fryslân:

“In het voortgezet onderwijs scholen wordt het Fries soms aangeboden tijdens projectweken; slechts vier van de 71 scholen in het voortgezet onderwijs scholen bieden Fries als vak aan op het lesrooster, omdat het aanbieden van het vak Fries een beslissing is die de directie van de afzonderlijke scholen neemt. Het Fries is ook een eindexamenvak” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Daarnaast doet de ComEx een aanbeveling voor ‘onmiddellijke actie’ betreffende deze paragraaf. Zij sporen aan om het aantal scholen in het voortgezet onderwijs met Fries in hun leerplannen te verhogen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland, wordt op pagina 36 ingegaan op de beoordeling van de ComEx van deze paragraaf in de 5^e rapportage van 2016. De aanvullende informatie waar de ComEx om had gevraagd, over het aantal jongeren dat Fries volgt in het voortgezet onderwijs, wordt hierin niet genoemd:

“Het netwerk van Meertalig Voortgezet Onderwijs (MVO) scholen is klein en kwetsbaar. Desalniettemin organiseert het netwerk zichzelf steeds beter, zo zijn er minimumstandaarden ontwikkeld waaraan een school moet voldoen om zich MVO school te mogen noemen en is men vanuit het netwerk bezig met het werven van nieuwe scholen. Het is voor scholen een grote stap om MVO school te worden, het vraagt veel van de organisatie van de school en het gehele team moet achter het nieuwe concept staan. Dit is niet altijd gemakkelijk.

Een zorglijke ontwikkeling hierbij is dat sommige scholen alleen gedurende een zogenaamde projectweek aandacht besteden aan het Fries, en dan vooral de culturele aspecten daarvan. Hiermee voldoen deze scholen niet aan de kerndoelen. Hier wordt echter op dit moment niet actief op gehandhaafd door de inspectie. In de nieuwe BFTK tussen het Rijk en de provincie zijn over de rol van de onderwijsinspectie en ook over drietalig onderwijs afspraken opgenomen.

Het overgrote deel van de scholen heeft in het eerste jaar een lesuur per week ingeroosterd voor het vak Fries. Sommige scholen bieden daarnaast het Fries nog als examenvak aan.”

3.1.1.4. Hoger- en universitair onderwijs (8.1.e.ii)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd deze paragraaf, “over het beschikbaar maken van hoger en universitair onderwijs in het Fries” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18), beoordeeld als ‘vervuld’. In de rapportage werd als positieve ontwikkeling het opzetten van de nieuwe Bachelor- en Masteropleiding Minorities & Multilingualism aan de Rijksuniversiteit Groningen genoemd, die onderwijs voor het Fries op universitair niveau garandeert (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’ (Committee of Experts on the Charter, 2019). Er wordt in het rapport dieper ingegaan op de situatie van het hoger- en universitair onderwijs in het Fries:

“Op het niveau van het hoger onderwijs is de opleiding van docenten Fries ondergebracht bij NHL Stenden. De opleiding Friese taal en cultuur kan worden gevolgd aan de Rijksuniversiteit Groningen. De centrale en provinciale overheden zetten zich in voor voldoende opleidingsmogelijkheden, waaronder bijscholing van begeleiders in peuterspeelzalen en docenten Fries in het primair, voortgezet en hoger onderwijs” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt deze specifieke paragraaf niet aangehaald (Rijksoverheid, 2019).

3.1.1.5. Volwassen- en vervolgeducatie (8.1.f.i)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd deze paragraaf, “over het beschikbaar maken van volwassen- en vervolgeducatie die vooral of volledig in het Fries wordt gegeven” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg,

2018, p. 18), beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in het rapport niet dieper ingegaan op waarom het wordt beoordeeld als vervuld (Committee of Experts on the Charter, 2016). Voor de geschiedenis van de implementatie van deze paragraaf wordt verwezen naar het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in het rapport niet dieper ingegaan op de specifieke paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt deze specifieke paragraaf ook niet aangehaald (Rijks-overheid, 2019).

3.1.1.6. Friese geschiedenis en cultuur in het onderwijs (8.1.g)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd paragraaf 8.1.g, betreffende het onderwijzen van de Friese geschiedenis en cultuur, beoordeeld als ‘niet vervuld’ (Committee of Experts on the Charter, 2016). De ComEx komt in het 5^e rapport tot dit besluit omdat deze subparagraaf niet wordt behandeld in de 5^e periodieke rapportage van Nederland. In de BFTK van 2013-2018 werd cultuureducatie ook niet genoemd (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018). “De ComEx haalt haar informatie van een andere plek vandaan en stelt dat, op het moment van de vijfde rapportageronde, 30 basisscholen en 20 scholen voor het voortgezet onderwijs het materiaal over de Friese Kanon gebruiken” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 19).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, wordt deze paragraaf beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. In de rapportage wordt aangegeven dat deze verbetering in vergelijking met de voorgaande rapportage kan worden verklaard door de ontwikkeling van lesmateriaal dat de geschiedenis en cultuur van Fryslân weerspiegelt en het gebruik hiervan in sommige scholen door leerlingen die het vak Fries volgen. De ComEx gaat dieper in op de situatie betreffende dit onderwerp:

“Hoewel er zeer goed lesmateriaal is over de Friese geschiedenis en cultuur, wordt dit alleen gebruikt voor het vak Fries. De overheid wordt aangemoedigd om dit materiaal op te nemen in het algemene lesmateriaal voor de geschiedenis van Nederland, zodat het in overeenstemming is met het derde lid van artikel 7 van het Handvest” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13).

Daarnaast doet de ComEx ook een aanbeveling als het gaat om deze paragraaf; zorg voor het onderwijzen van de geschiedenis en cultuur die het Fries weerspiegelt, voor alle leerlingen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland, wordt deze specifieke paragraaf ook aangehaald met een reactie op de beoordeling van de ComEx uit de 5^e rapportage van 2016:

“Momenteel zijn de kerndoelen in het bijzonder gericht op taalverwerving en niet direct op geschiedenis en cultuur. Wel wordt er door docenten binnen het vak Fries gebruik gemaakt van o.a. materiaal rondom de Friese canon waardoor leerlingen binnen de lesmethodes kennis nemen van de Friese geschiedenis en cultuur.

In 2018 is er landelijk onderzocht hoe er een integrale curriculumvernieuwing in het primair en voortgezet onderwijs kan worden doorgevoerd. Voor het vak Fries wordt dit door de provincie gedaan in overeenstemming met de landelijke werkwijze en curriculumvernieuwing. Zo wordt er momenteel gewerkt aan een eigentijds curriculum voor het Fries door een ontwikkelteam van leraren po en vo en schoolleiders uit Fryslân. De Tweede Kamer en Provinciale Staten stellen naar verwachting in 2019 het nieuwe curriculum vast. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) compenseert eenmalig de kosten die zijn gemaakt om leerkrachten in het Friese ontwikkelteam en de ontwikkelscholen hiervoor vrij te stellen. Het ministerie van OCW en de provincie Fryslân zijn met elkaar in gesprek om te onderzoeken hoe in het vervolg van de herziening van de kerndoelen Fries zoveel mogelijk aangesloten kan worden bij het nationale traject van curriculum” (Rijksoverheid, 2019, pp. 36-37)

3.1.1.7. Opleiding docenten Fries (8.1.h)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd paragraaf 8.1.h., die gericht is op het opleiden van docenten Fries, beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. De ComEx geeft in het vijfde rapport aan zich zorgen te maken over het tekort aan gekwalificeerde docenten Fries in het primair en voortgezet onderwijs. De ComEx geeft in de 5^e rapportage aan blij te zijn met de ontwikkeling en het aanbieden van Friese cursussen in het beroeps-onderwijs voor onderwijsassistenten (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Toch vinden zij dat deze paragraaf niet wordt vervuld in het voorschools onderwijs. De ComEx houdt er aan vast dat de Nederlandse overheid actieve maatregelen moet nemen om basis- en vervolstraining voor docenten aan te bieden (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, wordt deze paragraaf beoordeeld als ‘vervuld’. Volgens de ComEx wordt er gezorgd voor basis- en vervolgscholing voor docenten, alhoewel het aantal docenten en studenten laag blijft::

“Sinds augustus 2017 gelden nieuwe wettelijke bekwaamheidseisen in het onderwijs. Ze gelden voor alle leraren en docenten in het primair en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroeps-onderwijs. Ondanks deze structurele opzet is er een groot tekort aan docenten van en in het Fries. Daarom zijn er verdere proactieve maatregelen nodig om de uitvoering van het Handvest te waarborgen” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 13)

Daarnaast komt de ComEx in de 6^e rapportage met een aanbeveling op dit gebied: bevorder het deelnemen aan de lerarenopleiding om te voorzien in de behoefte voor Fries onderwijs (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt deze specifieke paragraaf ook aangehaald met een reactie op de beoordeling van de paragraaf uit de 5^e rapportage van de ComEx van 2016. Hier wordt specifiek ingegaan op het voorschools onderwijs en op het feit dat er stappen zijn gezet om het Fries een plek te geven binnen het MBO, die de opleidingen voor het onderwijzen in het voorschools onderwijs verzorgen:

“Een van de uitgangspunten van de BFTK 2019-2023 is dat er voldoende opleidingsmogelijkheden (incl. nascholing) is voor begeleiders in voorschoolse voorzieningen en docenten Fries in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en hoger onderwijs. Hier vindt ook inspanning van het Rijk op alle niveaus plaats. Zo wordt de ontwikkeling en vaststelling van startbekwaamheden van pedagogische medewerkers ten aanzien van de Friese taal en meertaligheid gecontinueerd. De inzet van de ROC's om de modules meertaligheid verder te integreren in het curriculum van de verschillende opleidingen zal door de provincie ondersteund blijven worden. Daarmee wordt een goede aansluiting bereikt met de inzichten uit bijvoorbeeld de ontwikkelingspsychologie en taalverwervingsonderzoek.

In het bestuurlijk overleg dat de provinciale onderwijsgedeputeerde minimaal eenmaal per jaar belegt met de voorzitters van de onderwijskoepels (als vertegenwoordigers van de schoolbesturen) in de provincie, is ook aandacht voor de positie van het Fries in het onderwijs. In het licht van actualiteiten zoals het lerarentekort en de onwenselijk grote werkdruk in het onderwijs, geven de onderwijskoepels aan dat het verhogen van het aantal leraren met een bevoegdheid voor Fries vooralsnog niet de hoogste prioriteit heeft.

In de Wet op de beroepen in het onderwijs zijn de bekwaamheidseisen voor leraren en docenten in het primair onderwijs, voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs vastgelegd. Sinds augustus 2017 zijn er nieuwe wettelijke bekwaamheidseisen van kracht geworden. Bij eventuele gesprekken met de beroepsgroep van leraren zal door de provincie nagegaan worden in hoeverre het mogelijk is om de bekwaamheidseisen voor het vak Fries ook op te nemen. Hiertoe vindt overleg plaats met de beroepsgroep van leraren. Het is uiteindelijk aan de beroepsgroep deze bevoegdheden op te nemen in het register.

De ROC's Friese Poort en Friesland College verzorgen de opleidingen voor voorschoolse onderwijzers. Met de introductie van keuzedelen in het mbo, is er meer ruimte gekomen voor het vak Fries. Het MBO heeft daarbij behoefte aan specifiek lesmateriaal voor het mbo. Dit wordt momenteel ontwikkeld door de Afûk in samenwerking met de ROC's en onderwijsbegeleidingsdienst Cedin. De plaats van het vak Fries binnen de verschillende mbo-opleidingen is nog niet vanzelfsprekend. Ook hierover zijn afspraken opgenomen in de recente bestuursafpraak tussen het Rijk en de provincie. Zo zal er onderzocht worden wat de mogelijkheden zijn om ook voor het MBO een structureel budget (MIF, budget materiele instandhouding Fries) door het Rijk beschikbaar gesteld kan worden” (Rijksoverheid, 2019, pp. 37-38)

3.1.1.8. Monitoren Fries onderwijs (8.1.i)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd deze paragraaf, die gericht is op de monitoring van het Fries onderwijs, beoordeeld als 'vervuld'. De ComEx heeft in de rapportage wel aangegeven dat zij gezien de nieuwe Friese onderwijswetten, de overheid uitnodigden om de volgende ronde meer informatie te geven over de rol van de onderwijsinspectie en het jaar waarin een nieuw rapport over het Friese onderwijs te verwachten is (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 is deze paragraaf beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. De ComEx geeft aan dat in vergelijking met de voorgaande rapportage de aandacht voor de evaluatie van de kwaliteit van het onderwijs van en in het Fries nog vaak wordt verwaarloosd en maar zelden, periodiek met tussenpozen van een aantal jaren, wordt uitgevoerd. Ook zeggen zij over deze situatie:

“Voor Fries heeft de evaluatie van de BFTK, in samenwerking met de provincie Fryslân, in 2016 geleid tot een over het algemeen positieve beoordeling op het gebied van onderwijs als zijnde in overeenstemming met het door de provincie opgezette Taalplan Frysk. Uit de beschikbare informatie blijkt dat de rol van de onderwijsinspectie met betrekking tot de regionale en talen van minderheden op scholen duidelijker moet worden gedefinieerd. Deze visie wordt gedeeld door de Friese autoriteiten. In het middelbaar beroepsonderwijs wordt pas serieus rekening gehouden met talen als onderwijsvakken wanneer het bedrijfsleven en de overheid aangeven dat ze belangrijk zijn. Toch zijn de eindtermen voor alle regionale talen of talen van minderheden niet duidelijk voor de expertcommissie, naast het verplichte onderwijs van het Fries als vak in het primair en voortgezet onderwijs” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 9)

De ComEx doet de aanbeveling er voor te zorgen dat de bestaande schoolinspectie zich voldoende richt op het Fries (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt deze specifieke paragraaf ook aangehaald als reactie op de beoordeling van de paragraaf in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016. Hier wordt ingegaan op de rol van de onderwijsinspectie en hun rapportage over de kwaliteit van het Fries. Deze uitkomsten hebben niet voldaan aan de verwachtingen van de ComEx, omdat deze paragraaf in de 6^e paragraaf niet meer als ‘vervuld’ wordt aangemerkt:

“De aanbevelingen van de onderwijsinspectie uit haar rapport van 2010 “Tussen wens en werkelijkheid” zijn ten uitvoer gebracht door de provincie, voor zover dit binnen de provinciale mogelijkheden lag. Voorbeelden van uitvoering van de aanbevelingen zijn het ontwikkelen van het methodeonafhankelijk toetsings- en evaluatiesysteem GRIP, de nieuwe digitale methoden Spoor 8 (primair onderwijs) en Searje 36 (voortgezet onderwijs) en het uitgekristalliseerde vaststellingsbeleid waar met het project Taalplan Frysk uitvoering aan gegeven wordt. De onderwijsinspectie zal de komende jaren vanuit haar eigen rol en op stimulerende wijze aandacht besteden aan de kwaliteit van het Fries in het onderwijs. In het kader van de reguliere vierjaarlijkse onderzoeken naar bestuur en scholen besteedt de inspectie als daar aanleiding toe bestaat aandacht aan de wijze waarop het bestuur de kwaliteit van het leerstofaanbod en daarbinnen het aanbod in de Friese taal op de scholen monitort en bevordert. Als er aanwijzingen of signalen zijn dat het aanbod ernstig tekortschiet, kan de inspectie besluiten in de verificatie- of risico-onderzoeken op scholen de kwaliteit van het Fries te onderzoeken. Bij gebleken wettelijke tekortkomingen kan de inspectie een herstelopdracht geven. Daarnaast zal de inspectie in de komende drie taalplancycli tot 2030 in ieder geval tweemaal een thematisch onderzoek doen waarmee de ontwikkeling van het aanbod in de Friese taal kan worden gevolgd. Op die wijze wordt de kwaliteit van Fries in het onderwijs geborgd en vergroot. Over deze thematische onderzoeken komen aparte rapporten

De onderwijsinspectie bekijkt Fries niet anders dan de andere schoolvakken wanneer het standaardaanbod onderzocht wordt. Fries is op deze manier een onderdeel van de standaard werkwijze van de Onderwijsinspectie. Het Fries wordt door de Inspectie hetzelfde behandeld als andere schoolvakken. De onderwijsinspectie zal met behulp van het Taalplan Frysk op scholen nagaan of deze volgens het profiel in het taalplan werken” (Rijksoverheid, 2019, p. 38).

3.1.1.9. Onderwijs Fries buiten traditionele gebieden (8.2)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd paragraaf 8.2, betreffende het onderwijzen van het Fries buiten gebieden waar het Fries traditioneel wordt gebruikt, beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt niet dieper ingegaan op deze specifieke paragraaf in de rapportage (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 is deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt niet dieper ingegaan op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

De paragraaf wordt ook niet specifiek behandeld in de 6^e periodieke rapportage van Nederland (Rijksoverheid, 2019).

3.2. Samenvatting uitkomsten artikel 8

Gezien de beoordelingen van de ComEx in 2019, zijn er op het gebied van het onderwijs nog wel wat verbeteringen te behalen, met name als het gaat om het aanbieden van het Fries in het voorschools-, primair- en voortgezet onderwijs (paragrafen 8.1.a.ii, 8.1.b.ii en 8.1.c.iii). Ook is de ComEx niet tevreden over de uitvoering van paragraaf 8.1.i betreffende het monitoren van het Fries onderwijs en de rol van de onderwijsinspectie hierin. Voor verbeteringen op deze gebieden wordt ook aangespoord in de aanbevelingen die de ComEx heeft gedaan in haar 6^e rapportage.

Toch kunnen er ook een aantal verbeteringen worden aangegeven, zoals op het gebied van paragraaf 8.1.g, betreffende het onderwijzen van de Friese geschiedenis en cultuur. Maar ook paragraaf 8.1.h, gericht op het opleiden van docenten voor het Fries, die nu is aangemerkt als ‘vervuld’. Toch wordt hierbij ook aangegeven dat er een tekort is aan docenten voor het Fries, dus volgens de ComEx zou het goed zijn om hier aandacht aan te besteden en acties te ondernemen om dat aantal te verhogen.

Paragraaf 8.1.e.ii die gaat over “het beschikbaar maken van hoger- en universitair onderwijs in het Fries” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18) wordt aangemerkt als vervuld, net als paragraaf 8.1.f.i betreffende “het beschikbaar maken van volwassen- en vervolgeducatie die vooral of volledig in het Fries wordt gegeven” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18).

Paragraaf 8.1.d is momenteel nog niet ondertekend op dit gebied:

8.1.d.

- i. technisch onderwijs en beroepsonderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden; of*

- ii. een aanmerkelijk deel van het technisch onderwijs en beroepsonderwijs te bieden in de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden; of*
- iii. binnen het technisch onderwijs en het beroepsonderwijs te voorzien in het onderwijzen van de desbetreffende regionale talen of talen van minderheden als 6 integrerend deel van het leerplan; of*
- iv. een van de in i tot en met iii bedoelde maatregelen althans toe te passen op de leerlingen die, of waar passend wier gezin, dit wensen in een voldoende geacht aantal;" (Council of Europe, 2010, p. 5).*

4. Artikel 9: Gerechtelijke autoriteiten

De volgende paragrafen op het gebied van gerechtelijke autoriteiten zijn ondertekend door de Nederlandse overheid:

“9.1. De Partijen verplichten zich ertoe, ten aanzien van de gerechtssdistricten waar het aantal inwoners dat de regionale taal of taal van een minderheid gebruikt de onderstaande maatregelen rechtvaardigt, overeenkomstig de situatie van elk van deze talen en op voorwaarde dat het gebruik van de in dit lid geboden mogelijkheden door de rechter niet wordt geacht de goede rechtsbedeling te belemmeren:

in strafrechtelijke procedures:

- *a (ii). de gedaagde het recht te waarborgen om zijn/haar regionale taal of taal van een minderheid te gebruiken; en/of*
- *a (iii). te bepalen dat verzoeken en bewijs, schriftelijk dan wel mondeling, niet als niet toelaatbaar worden beschouwd uitsluitend omdat zij in een regionale taal of taal van een minderheid zijn gesteld;*

in civiele procedures:

- *b (iii). toe te staan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de regionale taal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen;*

in procedures voor de administratieve rechter:

- *c (ii). toe te staan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij zijn of haar regionale taal of taal van een minderheid kan gebruiken zonder daarbij extra kosten te moeten maken; en/of*
- *c (iii). toe te staan dat stukken en bewijs worden overgelegd in de regionale taal of taal van een minderheid, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen;*

9.2. De Partijen verplichten zich ertoe:

- *b. niet te weigeren, tussen de partijen, in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een regionale taal of taal van een minderheid, en te bepalen dat men zich op die documenten kan beroepen tegen belanghebbende derden die geen gebruiker van deze taal zijn, op voorwaarde dat de inhoud van het document door de persoon of personen die zich op deze documenten beroept/beroept aan hen bekend wordt gemaakt;” (Council of Europe, 2010).*

4.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In deze update wordt dieper ingegaan op de geconstateerde veranderingen in de beoordeling van dit artikel door de Commissie van Experts van de Raad van Europa tussen 2016 en 2019. Voor de geschiedenis van het implementeren van dit artikel wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

4.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen hun rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 9, betreffende gerechtelijke autoriteiten. In tabel 3 wordt schematisch aangeduid wat er per paragraaf is veranderd in het oordeel van de ComEx. Hierna zal per paragraaf dieper worden ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 3: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 9 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III		2016	2019
Artikel 9: Gerechtelijke autoriteiten	9.1.a.ii - waarborgen van het recht van de gedaagde om het Fries te gebruiken in strafrechtelijke procedures, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen, zonder extra kosten voor de betrokkenen		
	9.1.a.iii - bepalen dat verzoeken en bewijs, schriftelijk dan wel mondeling, niet als niet-toelaatbaar worden beschouwd in strafrechtelijke procedures uitsluitend omdat zij in het Fries zijn gesteld; indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen, zonder extra kosten voor de betrokkenen		
	9.1.b.iii- toestaan dat stukken en bewijs worden overgelegd in het Fries in civiele procedures, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen		
	9.1.c.ii - toestaan, wanneer een procederende partij persoonlijk voor een rechter moet verschijnen, dat hij of zij het Fries kan gebruiken in procedures voor de administratieve rechter, zonder daarbij extra kosten te moeten maken, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen		
	9.1.c.iii - in procedures voor de administratieve rechter toestaan dat stukken en bewijs worden overgelegd in het Fries, indien nodig door gebruik te maken van tolken en vertalingen		
	9.2.b - in civiele procedures toestaan dat het Fries mondeling of schriftelijk wordt gebruikt, zonder daarbij extra kosten te moeten maken		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie	
voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

4.1.1.1. Gebruik Fries in strafrechtelijke procedures en administratieve rechten (9.1.a.ii & 9.1.c.ii)

De paragrafen 9.1.a.ii en 9.1.c.ii worden beide uitgelicht in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 omdat zij beide werden beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. De ComEx kwam tot die conclusie omdat het volgens hen door de herindeling van de gerechtelijke kaart lastiger is geworden om Fries te spreken in de rechtszaal. “De Friese taalvaardigheid op locaties buiten Fryslân is te beperkt en tolken zijn vaak niet aanwezig” (BuF ning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 26) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 zijn deze paragrafen weer beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. In de rapportage wordt dieper ingegaan op de situatie betreffende het gebruik van het Fries met gerechtelijke autoriteiten:

“Volgens het zesde periodieke verslag moet het gebruik van het Fries in de rechtspraak en de handhavende autoriteiten worden bevorderd. Veel mensen zien het Nederlands automatisch

als de norm voor de rechtbank en contacten met de politie, terwijl het gebruik van Fries de sprekers beter zou passen. Een tolk wordt door de autoriteiten bij de rechtbanken van het arrondissementsrechtbank Noord-Nederland en het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden/Ljouwert kosteloos ter beschikking gesteld, maar in de praktijk is er slechts één beëdigde tolk en enkele Friestalige rechtbankmedewerkers beschikbaar, wat in veel rechtszaken tot vertraging leidt of leidt tot berechting in het Nederlands. De expertcommissie deelt de zorg van de Friese provinciale autoriteiten dat het recht op het gebruik van het Fries voor de rechtbank alleen nog maar formeel bestaat. Zij moedigt de provinciale overheden aan om deze aangelegenheid te bespreken met de rechtbank Noord-Nederland en het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden/Ljouwert met het oog op de versterking van het gebruik van het Fries in het rechtssysteem, in overeenstemming met de in het Handvest gekozen verplichtingen en met de verplichtingen in de BFTK 2019-2023, hoofdstuk 3 “Justitiële autoriteiten, bestuurlijke autoriteiten en openbare diensten”” (Committee of Experts on the Charter, 2019, pp. 13-14)

De paragrafen 9.1.a.ii en 9.1.c.ii worden beide uitgelicht in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 omdat zij beide werden beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. De ComEx kwam tot die conclusie omdat het volgens hen door de herindeling van de gerechtelijke kaart lastiger is geworden om Fries te spreken in de rechtszaal. “De Friese taalvaardigheid op locaties buiten Fryslân is te beperkt en tolken zijn vaak niet aanwezig” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 26) (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 zijn deze paragrafen weer beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. In de rapportage wordt dieper ingegaan op de situatie betreffende het gebruik van het Fries met gerechtelijke autoriteiten:

“Een persoon die in de provincie Fryslân woont, feitelijk verblijf houdt of zetel heeft en die ter terechtzitting bij de rechtbank Noord-Nederland of het gerechtshof Arnhem-Leeuwarden van ambtswege het woord voert dan wel verplicht is zich aan een verhoor te onderwerpen of bevoegd is het woord te voeren, is bevoegd zich te bedienen van de Friese taal. Indien een verdachte, partij, getuige of belanghebbende zich ter terechtzitting wil bedienen van de Friese taal, bepaalt de rechter die de leiding van de zitting heeft ambtshalve of op verzoek zonnodig dat bijstand wordt verleend door een tolk. De vergoeding aan de tolk komt ten laste van het Rijk.

Het aantal beschikbare tolken in de Friese taal is te beperkt. Dit levert in de praktijk weinig problemen op, omdat het niet vaak voorkomt dat een tolk Fries nodig is. De hoofdregel is ook dat zaken met een Friese binding in beginsel op de locatie Leeuwarden worden aangebracht. De beperkte beschikbaarheid van tolken Fries is kwetsbaar en betekent een risico op vertraging van rechtszaken. Betrokken partijen gaan hierover met elkaar in overleg om tot een oplossing te komen.

Bij de provincie Fryslân bestaat er vrees dat door het beperkte aantal tolken de verankering van het Fries in de rechtspraak in de praktijk slechts een theoretisch recht zal blijken. In de bestuursafspraken 2019-2023 is afgesproken dat de provincie in overleg treedt met de Rechtbank Noord-Nederland en het hof Arnhem-Leeuwarden om verdere afspraken te maken.

De inwerkingtreding van de Wet gebruik Friese taal op 1 januari 2014 heeft het wettelijke fundament voor het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijke verkeer en in het rechtsverkeer verder versterkt. Hierbij delen het Rijk en de provincie vanuit hun gezamenlijke verantwoordelijkheid en zorgplicht de visie dat op langere termijn het gebruik van de Friese taal niet alleen in de wet goed geregeld moet zijn. Het Rijk en de provincie streven ook hierbij naar het vanzelfsprekend gebruik van de Friese taal vanwege de meerwaarde die het gebruik van deze taal in een Friese meertalige context kan hebben. Daarom zal de provincie de rechterlijke autoriteiten in Fryslân die hierbij betrokken zijn uitnodigen om te bespreken of dat in 2030 niet alleen mogelijk, maar ook vanzelfsprekend kan zijn” (Rijksoverheid, 2019, p. 39)

4.1.1.2. Recht en borgen gebruik Fries in strafrechtelijke, civiele en administratieve procedures (9.1.a.iii, b.iii, c.iii & 9.2.b)

De paragrafen 9.1.a.iii, b.iii, c.iii & paragraaf 9.2.b werden in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in de rapportage verder niet dieper ingegaan op deze paragrafen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, worden de paragrafen 9.1.a.iii, b.iii, c.iii & paragraaf 9.2.b ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in de rapportage niet dieper ingegaan op deze paragrafen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Omdat deze paragrafen in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 als ‘vervuld’ werden aangemerkt, wordt er in de 6^e periodieke rapportage van Nederland, niet dieper ingegaan op deze paragrafen (Rijksoverheid, 2019).

4.2. Samenvatting uitkomsten artikel 9

Uit de vergelijking tussen de paragrafen van artikel 9 betreffende gerechtelijke autoriteiten, komt naar voren dat er geen veranderingen zijn op dat gebied tussen de rapportages van de ComEx van 2016 en 2019. Paragrafen 9.1.a.ii & 9.1.c.ii worden in beide rapportages aangemerkt als ‘voor een deel vervuld’ omdat het gebruik van het Fries in de rechtszaal moeilijk is. Dit komt volgens de ComEx met name omdat er maar één beëdigd tolk is en een beperkt aantal rechtbankmedewerkers dat Fries spreekt.

De ComEx is tevreden over de uitvoering van paragraaf 9.1.a.iii, b.iii, c.iii & paragraaf 9.2.b.

De paragrafen die niet zijn ondertekend op dit gebied, zijn:

“9.1. d. stappen te ondernemen om te waarborgen dat de toepassing van i en iii van de letters b en c en de eventueel noodzakelijke gebruikmaking van tolken en vertalingen geen extra kosten voor de betrokkenen met zich brengt.

9.2. a. niet te weigeren in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een regionale taal of een taal van een minderheid; of

c. niet te weigeren, tussen de partijen, in de Staat opgestelde juridische documenten als geldig te erkennen, uitsluitend omdat deze zijn gesteld in een regionale taal of taal van een minderheid.

9.3. *De Partijen verplichten zich ertoe de belangrijkste nationale wetsteksten en de teksten die in het bijzonder betrekking hebben op de gebruikers van deze talen, beschikbaar te stellen in de regionale taal of taal van een minderheid, tenzij deze teksten op andere wijze worden verstrekt.” (Council of Europe, 2010, p. 7)*

5. Artikel 10: Administratieve autoriteiten en publieke diensten

De volgende paragrafen op het gebied van administratieve autoriteiten en publieke diensten zijn ondertekend door de Nederlandse overheid:

“10.1 Binnen de bestuurlijke districten van de Staat waarin het aantal inwoners die gebruiker zijn van een regionale taal of taal van een minderheid de onderstaande maatregelen rechtvaardigt en overeenkomstig de situatie van elke taal verplichten de Partijen zich ertoe, voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:

- *a. (i). te waarborgen dat de bestuurlijke autoriteiten de regionale taal of taal van een minderheid gebruiken; of*
- *a. (ii). te waarborgen dat hun ambtenaren die in contact met het publiek staan in hun betrekkingen met personen die zich tot hen wenden in de regionale taal of taal van een minderheid, deze taal gebruiken; of*
- *a. (iii). te waarborgen dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk hun aanvragen kunnen indienen in deze taal en daarin een antwoord kunnen ontvangen; of*
- *a. (iv). te waarborgen dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid 8 mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal kunnen indienen; of*
- *a. (v). te waarborgen dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid rechtsgeldig een document in deze taal kunnen indienen;*
- *c. toe te staan dat de bestuurlijke autoriteiten documenten opstellen in een regionale taal of taal van een minderheid.*

10.2. Ten aanzien van de plaatselijke en regionale autoriteiten op het grondgebied waarvan het aantal inwoners die gebruiker zijn van een regionale taal of taal van een minderheid zodanig is dat de onderstaande maatregelen daardoor kunnen worden gerechtvaardigd, verplichten de Partijen zich ertoe toe te staan en/of aan te moedigen:

- *a. het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid binnen het kader van de regionale of plaatselijke autoriteit;*
- *b. de mogelijkheid dat gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal indienen ;*
- *c. de publikatie door regionale autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in de desbetreffende regionale taal of taal van een minderheid;*
- *d. de publikatie door plaatselijke autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in de desbetreffende regionale taal of taal van een minderheid;*
- *e. het gebruik door regionale autoriteiten van een regionale taal of taal van een minderheid in debatten tijdens hun vergaderingen, zonder evenwel het gebruik van de officiële taal of talen van de Staat uit te sluiten;*
- *f. het gebruik door lokale autoriteiten van een regionale taal of taal van een minderheid*

in debatten tijdens hun vergaderingen, zonder evenwel het gebruik van de officiële taal of talen van de Staat uit te sluiten;

- *g. het gebruik of de aanneming van de traditionele en juiste vormen van toponiemen in de regionale taal of taal van een minderheid, indien noodzakelijk te zamen met de naam in de officiële taal of talen;*

10.4. Ten einde de door hen aanvaarde bepalingen van het eerste, tweede en derde lid toe te passen verplichten de Partijen zich tot het nemen van een of meer van de volgende maatregelen:

- *a. vertaling of tolkendiensten naar vereist;*
- *c. inwilliging voor zover mogelijk van verzoeken van ambtenaren die bekend zijn met een regionale taal of taal van een minderheid om te worden aangesteld in het gebied waar die taal wordt gebruikt.*

10.5 De Partijen verplichten zich ertoe het gebruik of de aanneming toe te staan van achternamen in de regionale taal of taal van een minderheid op verzoek van de betrokkenen” (Council of Europe, 2010, pp. 7-8).

5.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In deze update wordt dieper ingegaan op de geconstateerde veranderingen in de beoordeling van dit artikel door de Commissie van Experts van de Raad van Europa tussen 2016 en 2019. Voor de geschiedenis van het implementeren van artikel 10 wordt verwezen naar hoofdstuk 8 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

5.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen hun rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 10, betreffende administratieve autoriteiten en publieke diensten. In tabel 4 wordt schematisch aangeduid wat er per paragraaf is veranderd in het oordeel van de ComEx. Hierna wordt per paragraaf dieper ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 4: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 10 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III		2016	2019
Artikel 10: Administratieve autoriteiten en publieke diensten	10.1.a. - waarborgen dat gebruikers van het Fries rechtsgeldig een document in het Fries kunnen indienen		
	10.1.c - toestaan dat de bestuurlijke autoriteiten documenten opstellen in het Fries		
	10.2.a - gebruik van het Fries binnen het kader van de regionale of plaatselijke autoriteit		
	10.2.b - mogelijkheid dat gebruikers van het Fries mondeling of schriftelijk aanvragen in deze taal indienen bij de regionale of plaatselijke autoriteit		
	10.2.c - publicatie door regionale autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in het Fries		
	10.2.d - publicatie door plaatselijke autoriteiten van hun officiële documenten eveneens in het Fries		
	10.2.e - gebruik door regionale autoriteiten van het Fries in debatten tijdens hun vergaderingen		
	10.2.f - gebruik door plaatselijke autoriteiten van het Fries in debatten tijdens hun vergaderingen		
	10.2.g - gebruik of aanneming van toponiemen in het Fries, indien noodzakelijk tezamen met de naam in de officiële taal		
	10.4.a - vertaling of tolkendiensten verstrekken		
	10.4.c - inwilliging van verzoeken van ambtenaren die bekend zijn met het Fries om te worden aangesteld in het gebied waar die taal wordt gebruikt		
	10.5 - toestaan van het gebruik of de aanneming van achternamen in het Fries		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie	
voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

5.1.1.1. Recht indienen document in het Fries (10.1.a)

In het 5^e rapport van de ComEx van 2016 werd paragraaf 10.1.a, betreffende het recht om een document in het Fries in te dienen, beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in de rapportage niet dieper ingegaan op deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, wordt de paragraaf 10.1a ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in de rapportage niet dieper ingegaan op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Omdat deze paragraaf in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 als ‘vervuld’ werd aangemerkt, is er in de 6^e periodieke rapportage van Nederland niet dieper op ingegaan (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.2. Gebruik Fries door administratieve autoriteiten (10.1.c)

Paragraaf 10.1.c, die zich richt op het gebruik van het Fries door administratieve autoriteiten, werd in het rapport van de ComEx van 2016 beoordeeld als ‘niet vervuld’.

In de 5^e periodieke rapportage van Nederland werd aangegeven dat het gebruik van het Fries werd bevorderd in contact met de regionale brandweer, ambulancedienst en de politie. De Wet gebruik Friese Taal (2014) geeft

aan dat een centrale autoriteit zijn lokale vestiging kan vragen om regels op te stellen over het gebruik van het Fries. De Nederlandse autoriteiten hebben de ComEx toen laten weten dat dit toen nog niet het geval was. Omdat de ComEx vindt dat er op het moment van de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 een gebrek aan informatie was over de praktische uitvoering van deze overeenkomst, werd geconcludeerd dat de uitvoering op dat moment niet voldoende was. Daarom adviseerde de ComEx de Nederlandse autoriteiten om juridische en praktische stappen te zetten en ervoor te zorgen dat de overeenkomst in de toekomst wel zou worden uitgevoerd (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt deze paragraaf beoordeeld als 'vervuld'. De ComEx heeft hun oordeel aangepast omdat zij van mening zijn dat de nieuwe Bestuursafspraken Friese Taal & Cultuur (BFTK) het gebruik van het Fries in de communicatie met, en binnen de overheid, enorm zal verbeteren (Committee of Experts on the Charter, 2019). In de BFTK "maken Rijk en provincie samen afspraken over het bevorderen van de Friese taal en cultuur in de volgende jaren. Inspanningen die nodig zijn om de afspraken te realiseren, worden verdeeld tussen Rijk en provincie" (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 14). Er wordt in de 6^e rapportage dieper ingegaan op de situatie betreffende het gebruik van het Fries door administratieve autoriteiten:

"De expertcommissie is verheugd over de informatie in het zesde periodieke verslag waaruit blijkt dat na de reorganisatie van de Friese gemeenten lokale en provinciale overheden zich inspannen om ervoor te zorgen dat het Fries een herkenbare rol speelt in de nieuwe gemeenten. Om gemeenten te ondersteunen bij het implementeren van Wet gebruik Friese taal is door de provincie een financiële regeling (Mei-inoar foar it Frysk) opgesteld. De Rijksoverheid heeft tijdens de looptijd van het BFTK 2019-2023 extra middelen beschikbaar gesteld om deze wetgeving in de praktijk te brengen (150.000 euro per jaar). De website van de provincie Friesland is beschikbaar in beide talen, de meeste medewerkers spreken Fries en documenten over Friese regionale onderwerpen, zijn in twee talen beschikbaar en soms alleen in het Fries. Gemeenten reageren op vragen die in het Fries worden gesteld in dezelfde taal en zorgen voor Friese content op hun website. Op gemeentelijk niveau verstaat 96% van de ambtenaren Fries, 75% spreekt het en 24% kan zich schriftelijk in de Friese taal uitdrukken"

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt ingegaan op de kritiek over deze paragraaf uit de 5^e rapportage van de ComEx van 2016. In de reactie van de Nederlandse overheid wordt duidelijk gemaakt dat zij stappen hebben gezet om de uitvoering van deze paragraaf te verbeteren en dat is dus ook positief uitgekapt:

"Wanneer het coördinerend ministerie van Binnenlandse Zaken signalen ontvangt dat bestaande wet en regelgeving niet voldoende aansluit bij de taalsituatie in de provincie Fryslân neemt het ministerie contact op met het verantwoordelijke departement. Zo is de regelgeving met betrekking tot de verantwoording van Friese ANBI-instellingen in de afgelopen periode aangepast. De Belastingdienst stelt de regels op voor de ANBI status en is onderdeel van het ministerie van Financiën. Het werkterrein van de Belastingdienst strekt zich uit tot de provincie Fryslân. Onder de toen geldende richtlijnen van de Belastingdienst was het voor Friese ANBI instellingen niet mogelijk om zich te verantwoorden in het Fries zonder daarbij hun ANBI status te verliezen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft contact gezocht met het ministerie

van Financiën, waarna de regelgeving 41 zo is aangepast dat het voor Friese ANBI-instellingen nu ook mogelijk is zich in het Fries te verantwoorden. Dit is tevens opgenomen in de nieuwe bestuursafpraak.

In de nieuwe bestuursafpraak is tevens opgenomen dat ook de Veiligheidsregio Fryslân vanuit de Wet gebruik Friese taal actief betrokken en gestimuleerd wordt om taalbeleid te ontwikkelen, te implementeren en indien nodig te actualiseren. De meldkamer die het Friese taalgebied bedient, behoudt ook een Fries taalbeleid. Van belang is dat er voldoende Friestalgige medewerkers beschikbaar blijven zodat meldingen vanuit Fryslân als staand beleid standaard en op ieder moment in de Friese taal gedaan kunnen worden. Wat betreft de regionale politie-eenheid Noord-Nederland zijn in de bestuursafpraak tevens afspraken opgenomen dat Friese burgers in de regio Noord-Nederland bij de politie gebruik kunnen maken van hun recht om een aangifte in de Friese taal te doen. De provincie en het Rijk sturen er bij de politie op aan dat de voorkeurstaal van de betrokken Friese burgers standaard gevraagd en vastgelegd wordt. De provincie en het Rijk zullen hiervoor overleggen met de regionale politiefchef van de eenheid Noord-Nederland” (Rijksoverheid, 2019, pp. 40-41).

5.1.1.3. Gebruik Fries met, en door administratieve autoriteiten en publieke diensten (10.2.a tot en met 10.2.e)
De paragrafen 10.2.a tot en met 10.2.e werden in de 5^e rapportage van de ComEx goedgekeurd en daarom beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in de rapportage verder niet dieper ingegaan op deze paragrafen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, worden de paragrafen 10.2.a tot en met 10.2.e ook beoordeeld als ‘vervuld’. De ComEx geeft aan dat er zelfs verbeteringen zijn behaald in vergelijking met de voorgaande rapportage, omdat de nieuwe BFTK het gebruik van het Fries in de communicatie met en binnen de overheid enorm heeft verbeterd (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt hier niet dieper op ingegaan (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.4. Gebruik Fries bij vergaderingen van lokale autoriteiten (10.2.f)

De ComEx was in de 5^e rapportage van 2016 tevreden over paragraaf 10.2.f, die gaat over het gebruik van het Fries bij vergaderingen van lokale autoriteiten. Daarom werd deze paragraaf in 2016 beoordeeld als ‘vervuld’ (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in deze rapportage niet dieper ingegaan op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt niet dieper ingegaan op paragraaf 10.2.f (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.5. Friese plaatsnamen (10.2.g)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd paragraaf 10.2.g, die te maken heeft met het gebruik van Friese plaatsnamen, beoordeeld als ‘vervuld’. Toch geeft de ComEx in hun rapport aan dat hen bij het bezoek aan Fryslân was opgevallen dat Friese plaatsnamen maar beperkt werden gebruikt, vooral in Leeuwarden. Zij bedoelen in het geval van de term plaatsnaam niet alleen de naam van de gemeente, maar alle topografische namen in die gemeente die officieel worden gebruikt door de overheid, bijvoorbeeld in documenten of op straatnaambordjes. De ComEx stimuleert de overheid om toe te zien op het gebruik van de traditionele en correcte vormen van plaatsnamen in het Fries (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt in het rapport niet dieper ingegaan op deze specifieke paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt wel reactie gegeven op de aanbeveling die wordt gedaan door de ComEx in hun 5^e rapportage van 2016. De overheid maakt duidelijk dat het uiteindelijke besluit over de taalkeuze bij plaatsnamen bij de specifieke gemeente ligt:

“Het staat een gemeente vrij om Friese plaatsnamen te hanteren in documenten of in de publieke ruimte. De Gemeentewet voorschrijft alleen de verplichting dat minstens de naam van de gemeente/plaats zoals opgenomen in het Kadaster op topografische aanduidingen zichtbaar is. In de bestuurlijke overleggen kan de provincie Fryslân in haar rol van taalskipper gemeenten wijzen op de mogelijkheid om tweetalige borden te hanteren en het belang daarvan voor de Friese taal. De provincie Fryslân heeft op haar website een recente alfabetische lijst van alle plaatsnamen in de provincie Fryslân ter beschikking gesteld. Op deze lijst zijn zowel de Friese als Nederlandse plaatsnamen aangegeven. Een voorbeeld van deze gemeentelijke bevoegdheid in werking buiten de provincie Fryslân is zichtbaar in de provincie Limburg: ondanks dat Limburgs niet onder Deel III van het Handvest valt, hanteren een aantal gemeenten tweetalige plaatsnaamborden binnen hun geografische gemeenten.

In de bestuursafpraak is opgenomen dat wanneer Friestalige toponiemen door het bevoegd gezag officieel zijn vastgesteld, ook in de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (of kadastrale systemen) alleen nog de Friestalige toponiemen gehanteerd worden. Het Kadaster zal voor een actueel bronregister zorgen zodat er alleen gebruik gemaakt wordt van de door het bevoegd gezag officieel vastgestelde Friestalige plaats- en waternamen. Echter de Friese gemeenten bepalen zelf hoe namen van woonplaatsen, adressen, topografische gebieden e.d. vastgelegd worden en registreren dit als bronhouder zelf in de eigen BAG. Het Kadaster neemt in de landelijke voorzieningen een kopie op van de gemeentelijke bron” (Rijksoverheid, 2019, p. 41).

5.3.1.6. Voorzien van vertaling- of tolkendiensten (10.4.a)

Paragraaf 10.4.a, over het voorzien van vertaling- of tolkendiensten, werd in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 beoordeeld als ‘vervuld’. In het rapport wordt niet dieper ingegaan op deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt niet dieper ingegaan op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland komt deze specifieke paragraaf niet aan bod (Rijksoverheid, 2019).

5.1.1.7. Verzoeken van Friessprekers(10.4.c)

Paragraaf 10.4.c “over het ingaan op verzoeken van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst, om te werken in een plaats waar Fries wordt gesproken” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), werd in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 beoordeeld als ‘niet vervuld’. In de rapportage werd aangegeven dat de ComEx geen relevante informatie had ontvangen over deze paragraaf en daarom bleef deze paragraaf aangemerkt als ‘niet vervuld’. Concluderend moedigde de ComEx de Nederlandse autoriteiten aan om, voor zover als mogelijk, het naleven te garanderen van verzoeken van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst om te werken in een plaats waar het Fries wordt gesproken (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt duidelijk dat de situatie, wat deze paragraaf betreft, slechter is geworden. De ComEx beoordeelt deze paragraaf niet langer meer als ‘niet vervuld’ maar vraagt om meer informatie over dit punt. De ComEx is namelijk niet geïnformeerd over gevallen van verzoeken of afwijzingen van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst, om te werken in een plaats waar Fries wordt gesproken (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt gereageerd op het commentaar van de ComEx uit hun 5^e rapportage van 2016. De overheid lijkt ook niet bekend te zijn met verzoeken op dit gebied:

“Tot op heden zijn er geen verzoeken bekend van Fries-sprekende ambtenaren om in een Friestalig gebied werkzaam te zijn. Mocht er sprake zijn van Fries-sprekende werknemers in Rijksdienst die de voorkeur geven om in de provincie Fryslân te werken, dan kan op individuele basis gekeken kunnen worden in hoeverre aan deze maatregel invulling gegeven kan worden”
(Rijksoverheid, 2019, p. 41).

5.1.1.8. Friese varianten van familienamen (10.5)

Paragraaf 10.5, over het gebruik van Friese varianten van familienamen, werd in de 5^e rapportage van de ComEx beoordeeld als ‘vervuld’. Er werd verder niet dieper ingegaan op deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

Deze paragraaf wordt in de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 ook beoordeeld als ‘vervuld’, zonder verdere informatie hierover te geven (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt geen specifieke aandacht gegeven aan deze paragraaf (Rijksoverheid, 2019).

5.2. Samenvatting uitkomsten artikel 10

Over het algemeen is de ComEx positief over het uitvoeren van artikel 10. Zo werd paragraaf 10.1.c, die zich richt op het gebruik van het Fries door administratieve autoriteiten, in de laatste rapportage van de ComEx beoordeeld als ‘vervuld’, terwijl deze paragraaf hiervoor werd beoordeeld als ‘niet vervuld’. Ook zijn er verbeteringen als het gaat om paragrafen 10.2.a tot en met 10.2.e, die al waren aangemerkt als ‘vervuld’. De ComEx geeft aan dat de afspraken in de nieuwe BFTK ervoor zorgen dat het gebruik van het Fries met en binnen de overheid sterk is verbeterd.

Paragraaf 10.4, “over het ingaan op verzoeken van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst, om te werken in een plaats waar Fries wordt gesproken” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), houdt een negatief oordeel van de ComEx. Dit lijkt een lastige paragraaf voor Nederland te zijn, zoals ook al bleek uit het DINGtijd-rapport van 2018. Voor meer informatie over de geschiedenis van deze paragraaf, zie paragraaf 8.3, op pagina 32 van het DINGtijd-rapport van 2018.

Paragrafen die momenteel nog niet zijn ondertekend op dit gebied, zijn:

“10.1 b. algemeen gebruikte ambtelijke teksten en formulieren voor de bevolking in de regionale taal of taal van een minderheid of in tweetalige versies beschikbaar te stellen;

10.3. Ten aanzien van openbare diensten verleend door de administratieve autoriteiten of andere personen die namens deze optreden, verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het gebied waar de regionale taal of taal van een minderheid wordt gebruikt, overeenkomstig de situatie van elke taal en voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:

a. te waarborgen dat de regionale taal of taal van een minderheid bij het verlenen van de dienst worden gebruikt; of

b. gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid toe te staan dat zij een verzoek indienen en een antwoord ontvangen in deze taal; of

c. gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid toe te staan dat zij een verzoek in deze taal indienen.

10.4 b. aanwerving en, waar nodig, opleiding van de vereiste ambtenaren;” (Council of Europe, 2010, p. 8).

6. Artikel 11: Media

De volgende paragrafen op het gebied van Media zijn ondertekend door de Nederlandse overheid:

“11.1. De Partijen verplichten zich ertoe, voor de gebruikers van de regionale taal of taal van een minderheid in de gebieden waar deze taal wordt gesproken, overeenkomstig de situatie van elke taal, voor zover de autoriteiten direct of indirect bevoegd zijn, bevoegdheden bezitten of een rol op dit terrein spelen en met eerbiediging van het beginsel van de onafhankelijkheid en autonomie van de media:

voorzover radio en televisie een openbare dienst zijn:

- a (iii). voldoende voorzieningen te treffen opdat zendgemachtigden programma’s in de regionale taal of taal van een minderheid aanbieden;*
- b (ii). het regelmatig uitzenden van radioprogramma’s in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;*
- c (ii). het regelmatig uitzenden van televisieprogramma’s in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;*
- f (ii). bestaande maatregelen voor financiële steun ook toe te passen op audiovisuele produktes in de regionale taal of taal van een minderheid;*

11.2. De Partijen verplichten zich tot het waarborgen van de vrijheid van rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit buurlanden in een taal die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt als een regionale taal of taal van een minderheid en zich niet te verzetten tegen de heruitzending van radio- en televisieprogramma’s uit buurlanden in een dergelijke taal. Voorts verplichten zij zich ertoe erop toe te zien dat er geen beperkingen zullen worden opgelegd aan de vrijheid van meningsuiting en het vrije verkeer van informatie in de geschreven pers in een taal die in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt als een regionale taal of taal van een minderheid. De uitoefening van de bovengenoemde vrijheden kan, aangezien deze plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, onderworpen zijn aan formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties die door de wet zijn voorgeschreven en noodzakelijk zijn in een democratische samenleving, in het belang van de nationale veiligheid, de territoriale integriteit of de openbare veiligheid, voor de preventie van wanorde of misdrijven, voor de bescherming van de volksgezondheid of de goede zeden, voor de bescherming van de reputatie of rechten van anderen, voor de preventie van de onthulling van in vertrouwen ontvangen informatie, of voor de handhaving van het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht” (Council of Europe, 2010, p. 9).

6.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In deze update wordt dieper ingegaan op de geconstateerde veranderingen in de beoordeling van dit artikel door de Commissie van Experts van de Raad van Europa tussen 2016 en 2019. Voor de geschiedenis van het implementeren van artikel 11 wordt verwezen naar hoofdstuk 9 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

6.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen hun rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 11, betreffende Media. In tabel 5 wordt schematisch aangeduid wat er per paragraaf is veranderd in het oordeel van de ComEx. Hierna zal per paragraaf dieper worden ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 5: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 11 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III		2016	2019
Artikel 11: Media	11.1.a.iii - voorzieningen treffen opdat zendgemachtigden programma's in het Fries aanbieden		
	11.1.b.ii - aanmoedigen en/of vergemakkelijken van het regelmatig uitzenden van radioprogramma's in het Fries		
	11.1.c.ii - aanmoedigen en/of vergemakkelijken van het regelmatig uitzenden van televisieprogramma's in het Fries		
	11.1.f.ii - bestaande maatregelen voor financiële steun toepassen op audiovisuele producties in het Fries		
	11.2 - • waarborgen van de vrijheid van rechtstreekse ontvangst van radio- en televisieuitzendingen uit buurlanden in het Fries • zich niet verzetten tegen de heruitzending van radio- en televisieprogramma's uit buurlanden in het Fries • waarborgen van de vrijheid van meningsuiting en het vrije verkeer van informatie in de geschreven pers in het Fries		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

6.1.1.1. Financiële ondersteuning aan zenders voor programma's in het Fries (11.1.a.iii)

Over paragraaf 11.1.a.iii, over “de financiële ondersteuning aan zenders, zodat die programma's kunnen maken in de minderheidstaal” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 34), werd in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 aangegeven dat er ‘meer informatie’ nodig was. Op het moment van de 5^e monitoringscyclus is de ComEx door de lokale autoriteiten op de hoogte gebracht van veranderingen in de mediasector. Naast bezuinigingen op de begroting werden zij ook geïnformeerd over een nieuwe structuur voor de regionale omroepen door een wijziging in de Mediawet. Nederland heeft toen aangegeven dat er speciale aandacht zou zijn voor Omrop Fryslân en dat de programmering binnen de nieuwe structuur onafhankelijk zou blijven. Toch was de overheid zich bewust van het feit dat de financiering gecentraliseerd zou worden en dat dat mogelijk invloed zou hebben op de programmering. De ComEx beschrijft dat de vertegenwoordigers van de Friessprekers en mensen die bij Omrop Fryslân werken aangeven bezorgd te zijn over de effecten van de

veranderingen in de Mediawet en de gevolgen die dit zou hebben voor het aanbod van Friese programma's. De nieuwe uitvoering leek niet positief te zijn voor de aanwezigheid van het Fries in de media, maar op het moment van de 5^e rapportage, was de Mediawet nog niet klaar, daarom kon de ComEx nog geen beslissing nemen over het uitvoeren van deze paragraaf. De ComEx spoorde er daarnaast op aan om er voor te zorgen dat de positie van het Fries in de media niet negatief zou worden beïnvloed (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx wordt aangegeven dat de beoordeling van deze paragraaf gelijk is gebleven in vergelijking met de 5^e rapportage. Dat terwijl er wel een verschil in beoordeling lijkt te zijn; namelijk dat deze paragraaf in de 6^e rapportage van de ComEx wordt beoordeeld als 'vervuld' in plaats van dat er wordt aangegeven dat er 'meer informatie' nodig is (Committee of Experts on the Charter, 2019). In de 6^e rapportage wordt ingegaan op de situatie betreffende het Fries in de media:

“Twee regionale kranten, het Friesch Dagblad en de Leeuwarder Courant, worden in Leeuwarden/Ljouwert uitgegeven en beide publiceren een klein aantal artikelen in het Fries. De omroepen bepalen de hoeveelheid media-aanbod in Fries. Op dit ogenblik is de taal aanwezig op radio, televisie en het internet. In 2017 is de eerder aangekondigde bezuiniging op de financiering van de regionale omroepen doorgevoerd. Omrop Fryslân, de enige Friese omroep, die de op één na hoogste kijkcijfers van alle regionale omroepen heeft en de enige regionale omroep is die programma's in het Fries voor scholen uitzendt, werd getroffen door de financiële bezuinigingen. Omrop Fryslân heeft een eigen uitzendkanaal en ontvangt van de centrale en provinciale overheden regelmatig financiering in overeenstemming met het speciale beleid inzake de Friese publieke mediadiensten. Volgens het zesde periodieke verslag is de duur van de radio- en televisieprogramma's, ondanks de bezuinigingen, aanzienlijk toegenomen. De televisiezender van Omrop Fryslân is in het hele land beschikbaar. Televisie- en radiozenders zijn online beschikbaar. Documentaire series in het Fries worden wekelijks op de nationale televisie uitgezonden” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 14)

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt dieper ingegaan op de zorgen van de ComEx uit de 5e rapportage. Omdat het wetsvoorstel niet is ingediend, is de ComEx in de 6e rapportage mogelijk tot het oordeel gekomen dat deze paragraaf nu als 'vervuld' wordt aangemerkt:

“Met 'de nieuwe Mediawet' wordt door het Adviescomité kennelijk bedoeld op het wetsvoorstel tot wijziging van de Mediawet 2008 (modernisering regionale publieke omroep). Dit wetsvoorstel is echter uiteindelijk niet bij de Tweede Kamer ingediend. Niettemin achtten de Provincie Fryslân en de Rijksoverheid het gelet op o.a. de Wet gebruik Friese taal, het Europees Handvest voor Regionale Talen of Talen van Minderheden, het Kaderverdrag voor bescherming inzake nationale minderheden en het adviesrapport van de tijdelijke commissie borging Friese taal in de Media (2013) o.l.v. mr. R.J. Hoekstra van belang om de positie van de Friese taal in de media extra te waarborgen. Dat is gebeurd in de Bestuursafspraken Fries in de media 2016 (Stcrt. 2016, 68855). De afspraken in dit convenant zijn voor zover mogelijk en nog actueel overgenomen in de BFTK 2019-2023 die met ingang van 1 januari 2019 in werking is getreden.

Het convenant waarborgt de positie van de Friese taal in de media. Omrop Fryslân zendt uit in de Friese taal en heeft daarom een bijzondere taak voor het behoud, de bevordering, de ontwikkeling, de overdracht en het levende gebruik van de Friese taal. Het convenant waarborgt een volwaardig, zelfstandig en breed programma- en media-aanbod in de Friese taal, dat op dagelijkse basis beschikbaar is op diverse mediaplatforms en dat in het mediabestel herkenbaar blijft. De financiering van Omrop Fryslân door het Rijk en de provincie is in het convenant vermeld en daarmee eveneens goed gewaarborgd. Daarnaast heeft de Omrop qua bedrijfsvoering ingespeeld op mogelijke financiële tegenslagen door het creëren van een flexibele schil.

Een eerdere ingeboekte bezuiniging van € 17 miljoen per jaar voor de regionale omroepen is ingegaan op 1 januari 2017. Iedere regionale omroep moet daaraan bijdragen. Deze bezuiniging geldt dus ook voor Omrop Fryslân. Met de regionale omroepen is afgesproken dat bij het invullen van de bezuiniging de programmering en de redacties zoveel mogelijk zullen worden ontzien. Samenwerking tussen de regionale omroepen is daarom bij de invulling van deze bezuiniging cruciaal. Wanneer de regionale omroepen plannen voor verdergaande samenwerking willen realiseren, kan daarbij een beroep op de vergoeding van gemaakte frictiekosten worden gedaan.

Het Rijk en de provincie kunnen zich alleen inspannen voor de Friese media op het gebied van financiën en het waarborgen van het belang van de Friese media. Zij mogen geen bemoeienis hebben met de vorm en inhoud van het media-aanbod. Op grond van de Mediawet 2008 bepalen de media-instellingen zelf de vorm en inhoud van hun media-aanbod. Dit betekent onder meer dat het Rijk en de provincie het gebruik van het Fries door media-instellingen niet kunnen verplichten. Het staat een media-instelling echter vrij om media-aanbod in het Fries te verzorgen. Het is niet mogelijk om invloed uit te oefenen op de inhoudelijke programmering van Friese media” (Rijksoverheid, 2019, p. 42).

6.1.1.2. Aanmoedigen van uitzendingen in het Fries op radio en televisie (11.1.b.ii & 11.c.ii)

Deze paragrafen zijn gericht op commerciële uitzendingen op radio en televisie en zijn in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 beide beoordeeld als ‘niet vervuld’. De ComEx geeft in dat rapport aan dat zij geen specifieke informatie hebben ontvangen over deze paragrafen. Wel zijn zij op de hoogte gebracht dat de Provincie Fryslân een Fries Mediafonds heeft opgericht om innovatie in de media en onderzoeksjournalistiek te stimuleren. Tot 2015 werd er jaarlijks zo’n 100.000 euro beschikbaar gesteld voor Friestalige media. De ComEx is alleen niet op de hoogte gebracht van particuliere radiostations of televisiekanalen die in het Fries uitzonden.

In de 6^e rapportage van de ComEx wordt aangegeven dat de beoordeling van deze paragrafen gelijk is gebleven in vergelijking met de 5^e rapportage. Dat terwijl er wel een verschil in beoordeling lijkt te zijn; Namelijk dat in de 6^e rapportage van de ComEx deze paragrafen worden beoordeeld als ‘vervuld’ in plaats van dat er wordt aangegeven dat ze ‘niet vervuld’ zijn. Verder wordt er in de 6^e rapportage niet dieper ingegaan op deze specifieke paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt reactie gegeven op de constatering van de ComEx in hun 5^e rapportage:

“Omrop Fryslân is de media-instelling die media-aanbod over Fryslân en in het Fries verzorgt op zowel radio als televisie. In onderstaande tabel staat het budget van Omrop Fryslân en de uitgezonden uren uiteengezet.

	2015	2016	2017	2018
Jaarlijks budget	€ 15.168.181	€ 15.480.432	€ 14.801.122	€ 14.612.725
Radio-uitzendingen in uren	8.395	8.395	8.760	8.760
Televisie uitzendingen in uren	993	1.960	1.600	1.600

De Mediawet 2008 bepaalt dat providers het radiokanaal en het televisiekanaal van Omrop Fryslân in ieder geval moeten doorgeven aan hun abonnees in de provincie Fryslân. Het televisiekanaal moet ook worden doorgegeven aan de abonnees in de aan de provincie Fryslân aangrenzende provincies. In de praktijk wordt het televisiekanaal van Omrop Fryslân door de twee grootste providers Ziggo en KPN echter in geheel Nederland doorgegeven. Daarnaast kunnen het radiokanaal en het televisiekanaal van Omrop Fryslân in heel Nederland ontvangen worden via de satelliet en online (via de website en app). Het radiokanaal van Omrop Fryslân kan ook via internetradio ontvangen worden. Verder produceert Omrop Fryslân een wekelijkse televisiedocumentaire genaamd Fryslân DOK. Deze documentaires, met Friese thema’s worden op de nationale televisie uitgezonden. De documentaires zijn in het Fries en met ondertiteling in het Nederlands” (Rijksoverheid, 2019, pp. 42-43).

6.1.1.3. Financiële ondersteuning voor regionale audiovisuele producties (11.1.f.ii)

Deze paragraaf, die gaat over “de financiële ondersteuning voor regionale audiovisuele producties” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 34), wordt in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 beoordeeld als ‘vervuld’. Het rapport gaat verder niet dieper in op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. De rapportage gaat niet dieper in op de beoordeling (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland, wordt deze paragraaf ook niet specifiek behandeld (Rijksoverheid, 2019).

6.1.1.4. Recht en borgen van Friestalige media (11.2)

Paragraaf 11.2 werd in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 beoordeeld als ‘vervuld’. Het rapport gaat verder niet dieper in op de paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, wordt deze paragraaf ook beoordeeld als ‘vervuld’. De ComEx gaat in hun rapportage niet dieper in op de beoordeling (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland, wordt deze paragraaf ook niet specifiek behandeld (Rijksoverheid, 2019).

6.2. Samenvatting uitkomsten artikel 11

Het blijkt dat de ComEx in de 6^e rapportage tevreden is over de paragrafen 11.1.f.ii en 11.2, net als in hun 5^e rapportage van 2016.

Over de paragrafen 11.1.a.iii, 11.1.b.ii en 11.1.c.ii bestaat onduidelijkheid, omdat er bij deze paragrafen in de 6e rapportage wordt aangegeven dat zij zijn vervuld en dat dat oordeel gelijk is gebleven aan de voorgaande rapportage van 2016, terwijl dat niet het geval is.

De volgende paragrafen zijn nog niet ondertekend op dit gebied:

“11.1. e.

i. de oprichting en/of instandhouding van ten minste één krant in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;

ii. de regelmatige publikatie van kranteartikelen in de regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en/of te vergemakkelijken;

g. de opleiding van journalisten en andere medewerkers voor media die een regionale taal of taal van een minderheid gebruiken, te ondersteunen.

11.3. De Partijen verplichten zich ertoe te waarborgen dat de belangen van de gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid vertegenwoordigd zijn of dat deze in aanmerking worden genomen binnen de overeenkomstig de wet ingestelde organen die verantwoordelijkheid dragen voor het waarborgen van de vrijheid en het pluralisme van de media” (Council of Europe, 2010, pp. 9-10).

7. Artikel 12: Culturele activiteiten en faciliteiten

De volgende paragrafen op het gebied van culturele activiteiten en faciliteiten zijn ondertekend door de Nederlandse overheid:

“12.1. Met betrekking tot culturele activiteiten en voorzieningen - met name bibliotheken, videotheken, culturele centra, musea, archieven, academies van wetenschappen, schouwburgen en bioscopen, alsmede letterkundige werken en filmproducties, vormen van culturele uitingen in de volkstaal, festivals en de cultuurindustrie, met inbegrip van onder meer het gebruik van nieuwe technologieën - verplichten de Partijen zich ertoe, binnen het gebied waar deze talen worden gebruikt en voor zover de autoriteiten bevoegd zijn, bevoegdheden bezitten of een rol spelen op dit terrein:

- *a. soorten uitingen en initiatieven die eigen zijn aan een regionale taal of taal van een minderheid aan te moedigen en de verschillende mogelijkheden om toegang tot in deze talen geproduceerde werken te verkrijgen, te bevorderen;*
- *b. de verschillende mogelijkheden om in andere talen toegang te verkrijgen tot in een regionale taal of taal van een minderheid geproduceerde werken te bevorderen door vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling, te steunen en te ontwikkelen;*
- *d. erop toe te zien dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van diverse vormen van culturele activiteiten, de kennis en het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid integreren in de activiteiten waartoe zij het initiatief nemen of waaraan zij ondersteuning bieden;*
- *e. maatregelen te bevorderen om te verzekeren dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van culturele activiteiten, beschikken over personeel dat de betrokken regionale taal of taal van een minderheid, alsmede de taal of talen van de overige bevolking, volledig beheerst;*
- *f. te bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van een bepaalde regionale taal of taal van een minderheid rechtstreeks deelnemen aan het bieden van voorzieningen en het plannen van culturele activiteiten;*
- *g. de oprichting aan te moedigen en/of te vergemakkelijken van een of meer organen die verantwoordelijk zijn voor het verzamelen en het bewaren van een exemplaar van in de regionale taal of taal van een minderheid geproduceerde werken en het presenteren of publiceren daarvan;*
- *h. indien nodig, diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek in het leven te roepen en/of te bevorderen en te financieren, met name ten einde passende administratieve, commerciële, economische, sociale, technische of juridische terminologie in elke regionale taal of taal van een minderheid in stand te houden en te ontwikkelen.*

11.2. Ten aanzien van andere gebieden dan die waar de regionale taal of taal van een minderheid van oudsher wordt gebruikt, verplichten de Partijen zich ertoe, indien het aantal gebruikers van een regionale taal of taal van een minderheid dit rechtvaardigt,

passende culturele activiteiten en voorzieningen in overeenstemming met het voorgaande lid toe te staan, aan te moedigen en/of te bieden.

11.3. De Partijen verplichten zich ertoe bij het voeren van hun buitenlandse cultuurbeleid een passende plaats te geven aan de regionale talen of talen van minderheden en de cultuur waarvan deze een uitingsvorm zijn” (Council of Europe, 2010, p. 10).

7.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In deze update wordt dieper ingegaan op de geconstateerde veranderingen in de beoordeling van dit artikel door de Commissie van Experts van de Raad van Europa tussen 2016 en 2019. Voor de geschiedenis van het implementeren van artikel 12 wordt verwezen naar hoofdstuk 10 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

7.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen de rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 11, betreffende culturele activiteiten en faciliteiten. In tabel 6 wordt schematisch aangeduid wat er per paragraaf is veranderd in het oordeel van de ComEx. Hierna zal per paragraaf dieper worden ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 6: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 12 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III	2016	2019	
Artikel 12: Culturele activiteiten en faciliteiten	12.1.a - aanmoedigen van de productie, reproductie en verspreiding van culturele werken in het Fries		
	12.1.b - bevorderen van de toegang in andere talen tot in het Fries geproduceerde werken door het steunen en ontwikkelen van vertaling, nasynchronisatie en ondertiteling		
	12.1.d - waarborgen dat de organen die verantwoordelijk zijn voor het organiseren of ondersteunen van culturele activiteiten, de kennis en het gebruik van het Fries integreren in de activiteiten waartoe zij het initiatief nemen of waaraan zij ondersteuning bieden		
	12.1.e - waarborgen dat de organen die culturele activiteiten organiseren of ondersteunen, beschikken over personeel dat het Fries volledig beheerst		
	12.1.f - bevorderen dat vertegenwoordigers van de gebruikers van het Fries rechtstreeks deelnemen aan het bieden van voorzieningen en het plannen van culturele activiteiten		
	12.1.g - aanmoedigen en/of vergemakkelijken van de oprichting van een orgaan dat verantwoordelijk is voor het verzamelen en het bewaren van een exemplaar van in het Fries geproduceerde werken en het presenteren of publiceren daarvan		
	12.1.h - in het leven roepen en/of bevorderen en financieren van diensten voor vertaling en terminologisch onderzoek, met name ten einde administratieve, commerciële, economische, sociale, technische of juridische terminologie in het Fries in stand te houden en te ontwikkelen		
	12.2 - ten aanzien van andere gebieden dan die waar het Fries van oudsher wordt gebruikt, toestaan, aanmoedigen en aanbieden van culturele activiteiten en voorzieningen waarbij Fries wordt gebruikt		
	12.3 - bij het voeren van het buitenlandse cultuurbeleid een passende plaats geven aan het Fries en de cultuur waarvan het Fries een uitingsvorm is.		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

7.1.1.1. Borgen en bevorderen van culturele activiteiten in het Fries (12.1.a tot en met 12.1.h)

De paragrafen 12.1.a tot en met 12.1.h werden allemaal beoordeeld als ‘vervuld’ in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016. Het rapport gaat verder niet dieper in op de specifieke paragrafen. In relatie tot deze paragrafen werd wel aangegeven dat de ComEx in de 6^e periodieke rapportage graag meer informatie wil zien betreffende de financiering van culturele instellingen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, worden deze paragrafen ook beoordeeld als ‘vervuld’. De rapportage gaat niet dieper in op de beoordelingen (Committee of Experts on the Charter, 2019). Wel wordt er ingegaan op de situatie op het gebied van culturele activiteiten en faciliteiten:

“De expertcommissie is verheugd dat het programma van Leeuwarden/Ljouwert als Culturele Hoofdstad van Europa in 2018 veel activiteiten in de Friese taal bevatte. Prominente Friese culturele instellingen worden gezamenlijk gefinancierd door de provinciale autoriteiten en het mi-

nisterie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Dit betreft het Friese theatergezelschap Tryater, onderzoeksinstituut Fryske Akademy en het Fries Letterkundig Museum en Documentatiecentrum Tresoar. Deze laatste instelling is voortgekomen uit de fusie van het provinciaal archief en de provinciale bibliotheek en is momenteel bezig met de digitalisering van haar volledige corpus van de Friese literatuur (circa 20.000 titels). Andere culturele instellingen, zoals het centrum voor Friese kunst en cultuur Keunstwurk en de instelling voor de bevordering van de Friese taal Afûk worden alleen door de Provincie ondersteund” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland, worden deze paragrafen niet specifiek behandeld, maar wordt er wel ingegaan op de vraag van de ComEx uit hun 5^e rapportage van 2016 om meer inzage te geven in de financiering van culturele instellingen:

“In accordance with the Cultural Policy Act, the Dutch government guarantees a financial contribution to a wide and varied range of cultural institutions and programmes. The cultural institutions directly funded by central government form the main part of the so-called Basic National Infrastructure (BIS). The BIS guarantees subsidies for a four-year period. The criteria for public funding in the national basic infrastructure in the period 2017-2020 are artistic quality and geographical spread. Other criteria are cultural education and participation, and social value.

Cultural institutions wishing to apply for a position in the national basic infrastructure are required to submit an application to the Council for Culture [Raad voor Cultuur] The Council for Culture decides content-wise on which cultural institutions should be part of the BIS.

In 2006, the Ministry of Education, Culture and Science established a number of public cultural funds and provided them with public money. Each fund allocates money to cultural institutions or individual artists according to their specific aims. In addition to these subsidies, provinces and municipalities also award grants.

In het kader van de basinfrastructuur ontvangt het toneelgezelschap Tryater een subsidie per jaar EUR 1.600.000 in de periode 2017-2020. Het Letterenfonds ondersteunt Explore the North, een interdisciplinair productieplatform voor literatuur, taal en meertaligheid, om het noordelijke productieklimaat te versterken. Het platform ontvangt in de periode EUR 60.000 per jaar” (Rijksoverheid, 2019, p. 44)

7.1.1.2. Bevorderen van Friese culturele uitingen in andere gebieden (12.2)

Paragraaf 12.2, die gaat over het bevorderen van Friese culturele uitingen in andere gebieden dan waar het Fries traditioneel wordt gebruikt, werd in de 5^e rapportage van de ComEx beoordeeld als ‘vervuld’. Daarom werd niet dieper ingegaan op deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019, worden de paragrafen ook beoordeeld als ‘vervuld’. De rapportage gaat niet dieper in op de beoordelingen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Ook in de 6^e periodieke rapportage van Nederland, wordt deze paragraaf niet specifiek behandeld (Rijksoverheid, 2019).

7.1.1.3. Aanwezigheid Fries in cultureel buitenlandbeleid (12.3)

Paragraaf 12.3 betreffende de “aanwezigheid in het cultureel buitenlandbeleid” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 40), wordt in de 5^e rapportage van ComEx van 2016 beoordeeld als ‘niet vervuld’. De ComEx is tot die conclusie gekomen omdat in hun 4^e rapportage van 2012 werd aangespoord om de Friese taal en cultuur in het buitenland te presenteren. Omdat er in de daaropvolgende, 5^e periodieke rapportage van Nederland geen informatie werd gegeven op dit gebied, kwam de ComEx in hun 5^e rapportage van 2016 tot de conclusie dat er geen activiteiten op dit gebied waren ondernomen. Daarom vonden zij deze paragraaf nog steeds ‘niet vervuld’ en hebben zij weer aangespoord om de Friese taal en cultuur in het buitenland te presenteren (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx wordt de paragraaf beoordeeld als ‘vervuld’. De ComEx is tot dit besluit gekomen omdat het Fries momenteel wordt gepromoot als integraal onderdeel van het culturele erfgoed van Nederland bij officiële evenementen buiten Nederland (Committee of Experts on the Charter, 2019). In de rapportage wordt kort ingegaan op de situatie op dit gebied:

“De provincie Fryslân ondersteunt een scala aan innovatieve projecten die de Friese cultuur en taal bevorderen, zoals de app en het boekje Taal fan it hert (Taal van het hart) met informatie over de Friese cultuur en taal, de “Friese Google Translate Week” waarin honderden vrijwilligers werden gemobiliseerd en die uiteindelijk leidde tot het opnemen van het Fries in Google Translate, en het tweejaarlijks Friestalig songfestival voor jongeren SjONG, met een prijs voor het beste YouTube-filmpje. Ook culturele activiteiten maken deel uit van de Friese grensoverschrijdende contacten, bijvoorbeeld met Friese gemeenschappen in Duitsland. Het Friese theater in Leeuwarden/Ljouwert heeft contacten met Sami-gemeenschappen in de Scandinavische landen, waar ook talen van minderheden worden gesproken die worden beschermd door het Handvest. De Friese cultuur wordt door de Nederlandse ambassades gepromoot als onderdeel van de publieksdiplomatie en cultuurbeleid” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt ook verklaard wat er op dit gebied wordt gedaan:

“De Provincie Fryslân is lid van het Europese Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD), een belangrijke Europese platformorganisatie waar gebieden en regio’s waar een minderheids- of regionale taal in gebruik is lid van zijn. Binnen dit platform heeft de provincie meerdere malen de voorzittersrol vervuld. Het platform wordt door de provincie actief gebruikt om kennis rondom meertaligheid te delen en daar waar mogelijk samen op te trekken. Zo is er vanuit het NPLD actief meegewerkt aan het tot stand komen van de door de Raad van Europa recent (februari 2019) gepubliceerde document ‘Classroom activities’

Er zijn bovendien vanuit de provincie Fryslân veel en diverse contacten tussen Nederlandse en Duitse Friezen. De InterFriese Raad is hier instrumenteel in. Het biedt diverse maatschappelijke

organisaties de gelegenheid tot uitwisseling op de terreinen van bijvoorbeeld geschiedenis, cultuur en taal. In de nieuwe bestuursafpraak Friese taal en cultuur zal mogelijk ook ingezet worden op versterking en verdere institutionalisering van interfriese contacten tussen de provincie Fryslân en Duitse deelstaten. Gedurende de looptijd van de bestuursafpraak zal in het bijzonder gekeken worden naar de mogelijkheden om uitwisselingen en samenwerking tussen de Friese taalgebieden in Nederland en Duitsland (en de Waddenregio) uit te gaan voeren.

Er zijn vanuit de Fryske Akademy/Mercator (Leeuwarden), de universitaire opleidingen Fries aan de RUG (Groningen) diverse contacten met instellingen en organisaties zoals het Nordfriisk Instituut (Bräist/Bredstedt), de Ostfriesische Landschaft (Aurich) en de universiteit in Kiel.

In 2018 was Leeuwarden culturele hoofdstad van Europa. Deze benoeming heeft culturele uitwisseling en toerisme gegenereerd voor de provincie Fryslân en de gemeente Leeuwarden. Hierbij zijn vele internationale contacten opgedaan. Binnen Leeuwarden-Fryslân 2018 is het project "Lân fan taal" opgezet. Het uitgangspunt van Lân fan taal was je taal vieren in een vrijstaat. Vele instituten en personen in Fryslân en daarbuiten werkten samen om de diversiteit van taal een toekomst te geven.

In de nieuwe BFTK zijn afspraken gemaakt over de betrekking van de Friese taal en cultuur bij het Nederlandse buitenlandbeleid. De Friese taal en cultuur moet een duidelijke plaats krijgen in het voorlichtingsbeleid van de Nederlandse ambassades over de taal en cultuur van Nederland. In het berichtenverkeer van het ministerie van Buitenlandse Zaken wordt zo gedurende de looptijd van de BFTK (2019-2023) twee keer een instructie gestuurd aan de Publieksdiplomatie en Culturele Zakenafdelingen van alle Nederlandse ambassades om de wettelijke plaats van de Friese taal en cultuur onder de aandacht te brengen. Nederlandse ambassades worden met deze instructies aangemoedigd met de wettelijke plaats van de Friese taal en cultuur in publieksdiplomatie en cultuurbeleid rekening te houden. Adhoc kan het punt aangaande Friese taal en cultuur ook meegenomen worden in de zogenaamde terugkomdagen en professionalisering van de cultuurattaches.

Het kenniscentrum Tresoar in Leeuwarden is verbonden met meerdere Europese organisaties. Het Theater in Leeuwarden heeft banden met Lapland, een regio waar ook minderheidstalen beschermd onder het Handvest worden gesproken.

Raad voor Cultuur pleit voor het aankomende cultuurbeleid (2021-2024) voor een regionale culturele infrastructuur. Met de opname van een regionale culturele infrastructuur in het landelijke cultuurbestel wil de Raad voor Cultuur dat er meer erkenning en financiering komt voor het culturele aanbod in de regio. In het huidige nationale cultuurbestel is er een aantal organisaties opgenomen die de Friese taal en cultuur uitdragen, zoals Tryater en Tresoar. Tryater is een professioneel theater met Friese wortels. Tryater wordt beoordeeld met inachtneming van de uitgangspunten van de Rijksnota cultuurbeleid. De beoordeling vindt plaats door de Raad voor Cultuur. Frysk Letterkundich Museum en Dokumentaasjesintrum FLMD is onderdeel van Tresoar.

De Rijksfondsen binnen het Internationaal Cultuurbeleid stimuleren en ondersteunen ook internationale projecten vanuit instellingen in de regio. Het Nederlands letterenfonds besteedt in zijn activiteiten tevens aandacht aan de Friestalige literatuur. Werkbeurzen voor auteurs en vertalers van het fonds zijn ook toegankelijk voor Friese schrijvers.

Daarnaast stimuleert Fonds voor cultuurparticipatie met de subsidieregeling ‘talent in de regio’ culturele projecten die ook gerelateerd kunnen zijn aan de Friese taal” (Rijksoverheid, 2019, pp. 44-45).

7.2 Samenvatting uitkomsten artikel 12

De ComEx is tevreden over de uitvoering van dit artikel door Nederland, want in hun laatste rapportage van 2019 zijn namelijk alle paragrafen beoordeeld als ‘vervuld’.

Ook paragraaf 12.3, betreffende de “aanwezigheid in het cultureel buitenlandbeleid” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 40), is nu beoordeeld als ‘vervuld’. Mogelijk omdat er in de 6^e periodieke rapportage van Nederland gedetailleerd wordt ingegaan op deze paragraaf. Informatie die in voorgaande rapportages mogelijk werd gemist, waardoor het negatieve advies werd herhaald.

Dat Nederland in het verleden niet altijd rapporteerde over bepaalde paragrafen en dat dit vaak leidde tot het herhalen van het advies van het vorige evaluatierapport, werd geconstateerd in het DINGtijd-rapport van 2018. Kijk voor meer informatie hierover op pagina 12 van dit rapport.

Alle paragrafen in artikel 12 zijn ondertekend.

8. Artikel 13: Economisch en Sociaal leven

Op het gebied van economisch en sociaal leven zijn de volgende paragrafen door de Nederlandse overheid ondertekend:

“13.1. Met betrekking tot economische en sociale activiteiten verplichten de Partijen zich ertoe in het hele land:

- *a. uit hun wetgeving alle bepalingen te verwijderen waardoor zonder gerechtvaardigde redenen het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid wordt verboden of beperkt in documenten met betrekking tot het economische of sociale leven, met name in arbeidsovereenkomsten en in technische documenten zoals gebruiksaanwijzingen voor producten of apparaten;*
- *c. zich te verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid in verband met economische of sociale activiteiten;*
- *d. het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid met andere dan de in de voorgaande letters genoemde middelen te vergemakkelijken en/of aan te moedigen.*

13.2. Met betrekking tot economische en sociale activiteiten verplichten de Partijen zich ertoe, voor zover de autoriteiten daartoe bevoegd zijn, binnen het gebied waar de regionale taal of taal van een minderheid wordt gebruikt en voor zover dit redelijkerwijze mogelijk is:

- *b. in de rechtstreeks onder hun toezicht staande economische en sociale sectoren (overheidssector) activiteiten te organiseren ter bevordering van het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid;*
- *c. te waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen en andere tehuizen de mogelijkheid bieden om personen die een regionale taal of taal van een minderheid gebruiken en die op grond van een slechte gezondheid, ouderdom of om andere redenen zorg behoeven, in hun eigen taal te ontvangen en te behandelen; (Council of Europe, 2010, pp. 10-11).*

8.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In deze update wordt dieper ingegaan op de geconstateerde veranderingen in de beoordeling van dit artikel door de Commissie van Experts van de Raad van Europa tussen 2016 en 2019. Voor de geschiedenis van het implementeren van artikel 13 wordt verwezen naar hoofdstuk 11 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

8.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen hun rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 13, betreffende economisch en sociaal leven. In tabel 7 wordt schematisch aangeduid wat er per paragraaf is veranderd in het oordeel van de ComEx. Hierna zal per paragraaf dieper worden ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 7: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 13 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III		2016	2019
Artikel 13: Economisch en Sociaal leven	13.1.a - uit de wetgeving alle bepalingen verwijderen waardoor zonder gerechtvaardigde redenen het gebruik van het Fries wordt verboden of beperkt in documenten met betrekking tot het economische of sociale leven, met name in arbeidsovereenkomsten en in technische documenten zoals gebruiksaanwijzingen voor producten of apparaten		
	13.1.c - zich verzetten tegen praktijken gericht op ontmoediging van het gebruik van het Fries in verband met economische of sociale activiteiten		
	13.1.d - vergemakkelijken en/of aanmoedigen van het gebruik van het Fries in het economisch en sociaal leven		
	13.2.b - organiseren in de overheidssector van activiteiten ter bevordering van het gebruik van het Fries		
	13.2.c - waarborgen dat sociale voorzieningen zoals ziekenhuizen, bejaardentehuizen en tehuizen de mogelijkheid bieden om het Fries te gebruiken		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

8.1.1.1. Recht gebruik Fries in het economisch en sociaal leven (13.1.a tot en met 13.1.d)

De paragrafen 13.1.a tot en met 13.1.d werden beoordeeld als ‘vervuld’ in de 5^e rapportage van de ComEx van 2016. Er wordt niet dieper ingegaan op deze paragrafen in het rapport (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 worden deze paragrafen ook beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt geen extra informatie gegeven over deze paragrafen in het rapport (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland komen deze paragrafen ook niet aan bod (Rijksoverheid, 2019).

8.1.1.2. Activiteiten om het gebruik van het Fries in de publieke sector te bevorderen (13.2.b)

In de 5^e rapportage van de ComEx van 2016 werd deze paragraaf, betreffende “het organiseren van de activiteiten om het gebruik van het Fries in de publieke sector te bevorderen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45) beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’.

Er wordt in de 5^e rapportage van de ComEx aangegeven dat deze paragraaf ook al zo beoordeeld werd in hun 4^e rapportage en dat de ComEx de Nederlandse overheid toen heeft aangespoord om de economische en sociale sectoren die relevant kunnen zijn voor deze paragraaf, te identificeren. Hierna is er niet op ingegaan in de 5^e periodieke rapportage van Nederland en daarom bleef de ComEx in hun 5^e rapportage van 2016 bij de beoordeling dat deze paragraaf ‘voor een deel vervuld’ was. Zij sporen dan weer aan op het identificeren van economische en sociale sectoren die relevant kunnen zijn voor deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage wordt deze paragraaf weer beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’ (Committee of Experts on the Charter, 2019). Er wordt niet dieper ingegaan op deze beoordeling, maar wel op de situatie betreffende dit onderwerp:

“In de BFTK en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning zijn diverse afspraken over het gebruik van het Fries in het economische en sociale leven opgenomen. De BFTK stimuleert bedrijven in

Fryslân om de taal te gebruiken in hun externe communicatie en om hun identiteit als Friese bedrijven te versterken. In 2019 startte de provinciale overheid een onderzoek naar de toegevoegde waarde van de Friese taal in het bedrijfsleven, waarbij dit gebied als een nieuw sleutelgebied in het taalbeleid wordt gezien. Het eindverslag zal volgens plan in maart 2020 worden gepubliceerd. Tot nu toe hebben meer dan 4000 MKBbedrijven een werkgelegenheidsvragenlijst ingevuld. De helft ervan gaf aan dat kennis van het Fries (begrijpen en spreken) een rol speelde bij de selectie van hun personeel. Het Fries wordt veel gebruikt in de bouwsector, de delfstoffenwinning, de financiële sector, de handel en de reparatiesector, maar wordt minder gebruikt in de horeca en in de ICT. Hoe kleiner het bedrijf, hoe belangrijker het gebruik van de regionale taal. In de hele provincie Fryslân, inclusief de eilanden, wordt gemiddeld in meer dan 47% van de bedrijven Fries gesproken (in zes gemeenten in Noord-Fryslân bijvoorbeeld wordt is meer dan 80% van de bedrijven Fries gebruikt, met een maximum van 88% in Dantumadiel; in het midden van de provincie, van 70% in Opsterland tot 41% in Leeuwarden/Ljouwert, en in het noorden van 63% in Waadhoeke tot 3% op het eiland Terschelling). In overeenstemming met de onlangs gewijzigde regelgeving voor belastingen en douane mogen Friese instellingen van algemeen nut nu verantwoording afleggen over hun financiën en activiteiten in het Fries” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15)

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt wel gereageerd op het commentaar van de ComEx uit hun 5^e rapportage van 2016. De Nederlandse overheid geeft aan momenteel geen economische en sociale factoren te kunnen benoemen die relevant zijn voor deze paragraaf:

“Er zijn niet direct economische en sociale factoren te benoemen die relevant zijn voor dit lid. In de bestuursafpraak zijn opnieuw afspraken opgenomen over dat bedrijven in de provincie Fryslân gestimuleerd worden om in externe communicatie het Fries te gebruiken en het daarmee zichtbaarder te maken. Er zal verder gewerkt worden aan de verbetering van de positie van het Fries in het economische domein. Met behulp van o.a. kennissessies wordt de meerwaarde van de Friese taal, cultuur en identiteit voor het bedrijfsleven inzichtelijk gemaakt. Het doel van deze kennissessies is om ondernemers de mogelijkheden te laten zien om hun identiteit als Fries bedrijf te versterken. Gedurende deze bestuursafpraak zal hierbij het bij het taalbevorderingsinstituut ondergebrachte Stipepunt Frysk een rol spelen. Ook zal vanuit de provincie Fryslân dit jaar onderzoek opgezet worden naar de plaats van het Fries in het bedrijfsleven. Op basis van goede praktijkvoorbeelden zal er zo in de toekomst nieuw beleid gemaakt kunnen worden” (Rijksoverheid, 2019, p. 46).

8.1.1.3. Mogelijkheid om in het Fries te worden behandeld in zorginstellingen (13.2.c)

Paragraaf 13.2.c. die “stelt dat het mogelijk moet zijn voor Friessprekers om in de eigen taal te worden behandeld in zorginstellingen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 46), werd in de 5^e rapportage van de ComEx beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. In die rapportage werd aangegeven dat deze paragraaf in de 4^e rapportage van de ComEx ook werd beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’ en dat de ComEx meer informatie wilde hebben over de praktische uitvoering van deze paragraaf.

Hiernaast ging de ComEx in op het feit dat volgens de 5^e periodieke rapportage van Nederland de provincie Fryslân zich tot doel had gesteld dat er in de zorg- en welzijnssector in Fryslân een integraal taalbeleid wordt gevoerd. Ook werd het project ‘Frysk yn ‘e Soarch’ (*Fries in de Zorg*) genoemd, dat tot 2018 zou lopen. Bij hun

bezoek aan Fryslân is de ComEx toen ook geïnformeerd dat er nu geen wet- en regelgeving is die vraagt om het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg. Het Fries wordt wel gebruikt, vaak in kleinere plaatsen, maar het gebruik ervan wordt niet algemeen gegarandeerd. De ComEx hoorde bij hun bezoek ook van vertegenwoordigers van het Fries, dat in sommige gevallen het gebruik van het Fries werd ontmoedigd. Hierop vroeg de ComEx aan de Nederlandse overheid om duidelijk te maken of het Nederlands op bepaalde gebieden verplicht is.

Ook richtte de ComEx zich in de 5^e rapportage van 2016 op het aanbieden van Fries als keuzevak in de beroepsopleiding voor de zorg in het schooljaar 2015-2016. Dit werd gedaan op initiatief van de onderwijsinstellingen, er werden Friese lessen aangeboden voor 3 uren per week, een semester lang. De ComEx gaf aan tevreden te zijn over dit initiatief.

De ComEx noemde daarnaast dat op het gebied van deze paragraaf een gestructureerde aanpak nodig is met duidelijke juridische richtlijnen die de mogelijkheid tot het gebruik van het Fries kan garanderen. Een personeelsbeleid, inclusief voorschriften voor de relevante kwalificaties, rekening houdend met de kennis van het Fries. Ook zouden er voorzieningen moeten zijn voor personeel om hun taalvaardigheid in het Fries te verbeteren. Daarnaast zal ervoor gezorgd moeten worden dat het personeel wordt betrokken bij de mogelijkheid om het Fries te gebruiken.

Gezien het nog niet optimaal uitvoeren van deze paragraaf, concludeerde de ComEx in hun 5^e rapportage dat deze paragraaf ‘voor een deel vervuld’ was. Het moedigde de Nederlandse overheid aan om hier structureel beleid van te maken om ervoor te zorgen dat Friessprekers in hun eigen taal kunnen worden behandeld in zorginstellingen (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage van de ComEx van 2019 wordt de paragraaf weer beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. Er wordt in het rapport dieper ingegaan op de situatie betreffende deze specifieke paragraaf:

“Fries wordt veel gebruikt in de zorg, wat leidt tot verbetering van de medische dienstverlening. De visie voor 2030 heeft tot doel de situatie van Fries in de zorg verder te versterken, waarbij verschillende maatregelen zijn opgenomen, zoals de mogelijkheid om in het Fries contact op te nemen met zorginstellingen en gemeenten over gezondheidsvraagstukken. Het doel van het lopende project “Frysk yn ‘e soarch” is om Fries als vanzelfsprekend te gebruiken. Het project betreft de kraamzorg, consultatiebureaus, ziekenhuizen, verpleeghuizen, huisartsen, alarmcentrales en thuiszorg verstrekt onder de WMO” (Committee of Experts on the Charter, 2019, p. 15).

Ook wordt dit onderwerp aangehaald in de aanbevelingen van de ComEx van 2019. Zij geven namelijk als aanbeveling het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg te versterken, zowel in de ouderenzorg als in de ziekenhuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt reactie gegeven op het commentaar uit de 5^e rapportage van 2016:

“In de nieuwe BFTK zijn een aantal afspraken opgenomen met betrekking tot Frysk in de zorg. Het project ‘Frysk yn ‘e soarch’ wordt voortgezet. Hier zal o.a. ingezet worden op zichtbaarheid en vanzelfsprekendheid van het gebruik van de Friese taal in de zorg. Het project zet o.a.

in op kraamhulp, consultatiebureaus, ziekenhuizen, verpleeghuizen, huisartsen, de meldkamer en WMOthuiszorg. Bij contacten met verpleeghuizen zal gekeken worden in hoeverre er een relatie gelegd kan worden met het opnemen van het Fries in het kwaliteitskader. Hiervoor wordt in overleg gegaan met gemeenten, die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de WMO, de inkoop van zorg en de contacten met de zorgverzekeraars.

Gedurende de looptijd van deze bestuursafpraak wordt onderzocht door de provincie of het mogelijk is het belang van het gebruik van de moedertaal of het taalbewustzijn in het curriculum van verschillende zorg- en welzijn opleidingen op hbo-niveau op te nemen (naast het mbozorgonderwijs).

Er zal in de looptijd van deze bestuursafpraak worden nagegaan door de provincie, zo nodig middels een pilot, in hoeverre het mogelijk is om in overleg met het ministerie van VWS tweetaalige animatiefilmpjes in alle Friese ziekenhuizen in te zetten. Hiervoor zal eerst in kaart gebracht worden welke Friestalige hulpmiddelen voor zorginstellingen reeds bestaan en aan welke hulpmiddelen eventuele behoefte bestaat bij Friese ziekenhuizen” (Rijksoverheid, 2019, pp. 46-47)

8.2 Samenvatting uitkomsten artikel 13

Deel één van dit artikel gaat goed; de ComEx oordeelt hier positief over. Deel twee van artikel 13 is nog niet beoordeeld als ‘vervuld’. De ComEx wil dat de Nederlandse overheid aangeeft welke economische en sociale sectoren relevant kunnen zijn voor paragraaf 13.2.b. Daarnaast spoort de ComEx aan om het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg te versterken, zowel in de ouderenzorg als in de ziekenhuizen, zodat de uitvoering van paragraaf 13.2.c ook verbetert.

Op dit gebied zijn de volgende paragrafen nog niet ondertekend:

“13.1 b. te verbieden dat in de interne voorschriften van ondernemingen en in particuliere documenten clausules worden opgenomen die het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid, althans tussen gebruikers van dezelfde taal, uitsluiten of beperken;

13.2 a. in hun financiële voorschriften en voorschriften betreffende het bankwezen bepalingen op te nemen waardoor, door middel van met de handelspraktijk verenigbare procedures, het gebruik van een regionale taal of taal van een minderheid wordt mogelijk gemaakt bij het opstellen van betalingsopdrachten (cheques, wissels, enz.) of andere financiële documenten of, waar passend, de toepassing van zulke bepalingen te waarborgen;

d. met passende middelen te verzekeren dat veiligheidsinstructies tevens in een regionale taal of taal van een minderheid worden gesteld;

e. ervoor te zorgen dat door de bevoegde autoriteiten verstrekte informatie betreffende de rechten van consumenten in de regionale taal of taal van een minderheid beschikbaar is” (Council of Europe, 2001, p. 11).

9. Artikel 14: Grensoverschrijdende uitwisselingen

Op het gebied van grensoverschrijdende uitwisselingen zijn de volgende paragrafen ondertekend door de Nederlandse overheid:

“14. De Partijen verplichten zich ertoe:

- *de bestaande bilaterale of multilaterale overeenkomsten met de Staten waar dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt toe te passen, of indien nodig te streven naar het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van dezelfde taal in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd;*
- *b. ten behoeve van regionale talen of talen van minderheden de samenwerking over de grens heen, met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied dezelfde taal in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, te vergemakkelijken en/of te bevorderen”* (Council of Europe, 2010, p. 11).

9.1. Stand van zaken van het implementeren – een update

In deze update wordt dieper ingegaan op de geconstateerde veranderingen in de beoordeling van dit artikel door de Commissie van Experts van de Raad van Europa tussen 2016 en 2019. Voor de geschiedenis van het implementeren van artikel 14 wordt verwezen naar hoofdstuk 12 van het rapport van Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg (2018).

9.1.1. Wat is er veranderd?

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de beoordeling van de ComEx tussen hun rapportages van 2016 en 2019 op het gebied van artikel 14, betreffende grensoverschrijdende uitwisselingen. In tabel 8 wordt schematisch aangeduid wat er per paragraaf is veranderd in het oordeel van de ComEx. Hierna zal per paragraaf dieper worden ingegaan op mogelijke ontwikkelingen.

Tabel 8: Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen van artikel 14 (2016-2019), geratificeerd door Nederland

Evaluatie deel III		2016	2019
Artikel 14: Grensoverschrijdende uitwisselingen	14.a - toepassen van bilaterale of multilaterale overeenkomsten met de Staten waar het Fries in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt, of het sluiten van zulke overeenkomsten, op zodanige wijze dat contacten tussen de gebruikers van het Fries in de betrokken Staten op het gebied van cultuur, onderwijs, informatie, beroepsopleiding en permanente educatie worden bevorderd		
	14.b - ten behoeve van het Fries, het vergemakkelijken en/of bevorderen van de samenwerking over de grens heen, met name tussen regionale of plaatselijke autoriteiten in wier gebied het Fries in identieke of soortgelijke vorm wordt gebruikt		

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie	
voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	

9.1.1.1. Contacten en uitwisseling met gebieden waar een variant van het Fries wordt gebruikt (14.a)

In de 5^e rapportage wordt paragraaf 14.a. betreffende contacten en uitwisseling met andere gebieden waar een variant van het Fries wordt gebruikt, beoordeeld als ‘vervuld’. Er wordt verder niet dieper ingegaan op deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage is de beoordeling van deze paragraaf gelijk gebleven; de paragraaf is ‘vervuld’. Er wordt geen extra informatie gegeven over deze paragraaf (Committee of Experts on the Charter, 2019).

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt de paragraaf ook niet aangehaald (Rijksoverheid, 2019).

9.1.1.2. Stimuleren van samenwerking tussen Friestalige gebieden (14.b)

Paragraaf 14.b die gericht is op het stimuleren van de samenwerking tussen Friestalige gebieden, wordt in de 5^e rapportage beoordeeld als ‘vervuld’. In de rapportage wordt hier op ingegaan door aan te halen dat uit de 5^e periodieke rapportage van Nederland duidelijk wordt dat de relatie met de gebieden waar Fries wordt gesproken in Duitsland, al lange tijd belangrijk zijn voor Fryslân (Committee of Experts on the Charter, 2016).

In de 6^e rapportage is de beoordeling van deze paragraaf beoordeeld als ‘vervuld’ (Committee of Experts on the Charter, 2019). Er wordt dieper ingegaan op de situatie betreffende deze paragraaf:

“In de praktijk komen grensoverschrijdende uitwisselingen met betrekking tot de Friese taal veelvuldig voor. Er zijn bovendien vanuit de provincie Fryslân veel en diverse contacten tussen Nederlandse en Duitse Friezen. De InterFriese Raad is hier instrumenteel in. Het biedt diverse maatschappelijke organisaties de gelegenheid tot uitwisseling op de terreinen van bijvoorbeeld geschiedenis, cultuur en taal. In de BFTK wordt ingezet op versterking en verdere institutionalisering van interfriese contacten tussen de provincie Fryslân en de Duitse deelstaten. Er zijn vanuit de Fryske Akademy/Mercator (Leeuwarden), de universitaire opleidingen Fries aan de RUG (Groningen) diverse contacten met instellingen en organisaties zoals het Nordfriisk Instituut (Bräist/Bredstedt), de Ostfriesische Landschaft (Aurich) en de universiteit in Kiel.

De Provincie Fryslân is lid van het Europese Network to Promote Linguistic Diversity (NPLD), een belangrijke Europese platformorganisatie waarvan gebieden en regio’s waar een regionale taal of een taal van een minderheid in gebruik is, lid zijn. De Provincie Fryslân heeft het netwerk periodiek voorgezeten en gebruikt het actief om kennis rondom meertaligheid te delen en daar waar mogelijk samen op te trekken. Zo heeft de Provincie bijvoorbeeld binnen het NPLD actief steun verleend aan het opstellen van het document ‘Classroom activities’, dat onlangs door de Raad van Europa is gepubliceerd (mei 2019)” (Committee of Experts on the Charter, 2019, pp. 11-12)

In de 6^e periodieke rapportage van Nederland wordt de paragraaf niet aangehaald (Rijksoverheid, 2019).

9.2. Samenvatting uitkomsten artikel 14

De ComEx beoordeelt het uitvoeren van dit artikel positief; alle paragrafen zijn ondertekend en vervuld.

10. Conclusies en aandachtspunten

10.1. Beperkingen van het onderzoek

Voor deze update van het DINGtiid-rapport van 2018, zijn de rapportages van Nederland en van de Commissie van Experts van de Raad van Europa, plus een aantal andere bronnen bestudeerd. Omdat voor dit onderzoek een kort tijdsbestek beschikbaar was, richt deze update zich specifiek op literatuuronderzoek en met name op de beoordelingen en ontwikkelingen zoals beschreven in de rapportages van Nederland en van de ComEx van 2016 en 2019. Veranderingen die na het uitbrengen van het rapport van de ComEx van 2019 kunnen worden geconstateerd, zijn omwille van tijd niet meegenomen in dit rapport.

10.2. Verandering systematiek

De veranderingen in het toezichtsmechanisme en op het gebied van de benoeming van de leden van de ComEx (zie hoofdstuk 2), lijken geen zware consequenties voor Fryslân te hebben. Dat Nederland nu om de vijf jaar een periodiek verslag bij de Raad van Europa moet indienen en daarnaast om de twee en een half jaar informatie over de aanbevelingen voor onmiddellijke actie, lijkt positief te zijn. Wat voorheen niet altijd gebeurde, zoals naar voren kwam in het DINGtiid-rapport van 2018, zal het gemakkelijker zijn voor Nederland om het periodieke rapport op tijd in te leveren. De periodieke rapportages werden voorheen ingeleverd met een interval van vier jaar, terwijl dat eigenlijk om de drie jaar moest. Dat het nu om de vijf jaar moet worden ingeleverd, geeft de overheid wat ruimte. De tussentijdse check waarin informatie moet worden aangeleverd over de aanbevelingen van onmiddellijke actie, geeft ruimte voor meer contact en om actief in kaart te brengen hoe de Friese taalsituatie er op dat moment voorstaat.

10.3. Oordeel van de ComEx over het implementeren van de paragrafen

In hoofdstukken 3 tot en met 9 worden de verschillende artikelen en paragrafen geanalyseerd en wordt er gekeken naar de verschillen tussen de beoordelingen van de ComEx van 2016 en 2019. Om een volledig overzicht te geven van de implementatie van de artikelen, is de tabel die in een oogopslag duidelijk maakt aan welke artikelen Nederland voldoet en aan welke niet (DINGtiid-rapport 2018, pagina 9), aangevuld met de gegevens van 2019 (zie tabel 9).

Deze tabel maakt duidelijk dat de ComEx op een aantal gebieden heel tevreden is over de uitvoer van het Handvest door Nederland. Artikel 12 betreffende culturele activiteiten en faciliteiten en artikel 14 betreffende grensoverschrijdende uitwisselingen, zijn namelijk beide volledig goedgekeurd. Dat betekent niet dat op die gebieden geen werk meer te doen is door de Nederlandse overheid. Het blijft belangrijk om er op toe te zien dat zaken op deze gebieden worden uitgevoerd.

Wat de andere artikelen betreft, is op het gebied van sommige paragrafen nog wel ruimte voor verbetering. Zo is de ComEx niet tevreden over het aandeel Fries in het voorschools-, basis- en voortgezet onderwijs. Zij doen daarom in hun 6^e rapportage van 2019 een aantal aanbevelingen voor directie actie aan de Nederlandse autoriteiten om het aantal lessen Fries in het primair onderwijs en het aantal middelbare scholen met

Fries in het lespakket te verhogen. Paragraaf 8.e.ii. op het gebied van “het beschikbaar maken van hoger- en universitair onderwijs in het Fries” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 18), wordt sinds 2004 aangegeven als ‘vervuld’, maar tegelijk is er continue gedoe over de borging, onafhankelijkheid en zichtbaarheid van het Fries binnen het hoger- en universitair onderwijs. De vraag is dan of de ComEx wel een goed beeld heeft van de situatie. Het kan zijn dat de ComEx deels niet op de hoogte is van negatieve geluiden betreffende dit thema. Maar het kan ook goed zijn dat de ComEx doorgaans tevreden is met de opties die er momenteel zijn. De ComEx wil graag verbetering zien op het gebied van het monitoren van het Fries onderwijs. Recentelijk heeft DINGtiid zich verdiept in de onderwijsinspectie en hoe het gaat op dat gebied voor het Fries. Daarom wordt voor meer recente informatie verwezen naar hun Adviesnotitie Onderwijsinspectie (DINGtiid, 2021). Verbetering is te zien op het gebied van het onderwijzen van de Friese geschiedenis en cultuur. Wel doet de ComEx een aanbeveling op dit gebied; zorg voor het onderwijzen van de geschiedenis en de cultuur in het Fries voor alle studenten. Ook paragraaf 8.1.h, die gericht is op het opleiden van docenten voor het Fries, kreeg in 2019 een positief oordeel nadat het jaren aangemerkt was als ‘voor een deel vervuld’. Volgens de ComEx wordt er gezorgd voor basis- en vervolgscholing voor docenten, maar blijft het aantal studenten en docenten laag. Dit zou een belangrijk punt van aandacht voor de Nederlandse overheid moeten zijn om de kwaliteit van het Fries onderwijs te kunnen waarborgen.

Op het gebied van gerechtelijke autoriteiten, is de ComEx over een groot aantal van de paragrafen tevreden. Wel is het volgens de ComEx in de praktijk lastig geworden om het Fries te gebruiken in de rechtszaal. Dat komt met name omdat er een tekort is aan beëdigde tolken en Friestalig rechtbankpersoneel wat leidt tot vertraging van rechtszaken of berechting in het Nederlands (Committee of Experts on the Charter, 2019). Er zijn inmiddels twee tolken, maar die zijn beide niet gecertificeerd voor het strafrecht. In samenwerking met de overheid en de rechtbank zal hier op korte termijn aan gewerkt moeten worden om er voor te zorgen dat deze paragrafen weer praktische uitvoer kunnen krijgen.

Ook is de ComEx in 2019 tevreden over de uitvoer van een groot aantal paragrafen van artikel 10. Zo is het gebruik van het Fries door administratieve autoriteiten, nadat het jaren werd aangemerkt als ‘niet vervuld’, in 2019 beoordeeld als ‘vervuld’. Paragrafen 10.2.a tot en met 10.2.e die al waren beoordeeld als ‘vervuld’, zijn zelfs verbeterd. De ComEx geeft aan dat deze verbeteringen tot stand zijn gekomen omdat door de nieuwe Bestuursafpraak Friese taal en cultuur (BFTK) het gebruik van het Fries binnen en met de overheid enorm wordt verbeterd. Deze paragrafen zijn positief beoordeeld op grond van de afspraken in de BFTK. Het is daarom van belang om ook de uitvoer van deze paragrafen in de praktijk goed in de gaten te houden.

Paragraaf 10.4.c., “over het ingaan op verzoeken van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst, om te werken in een plaats waar Fries wordt gesproken” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), heeft in 2019 een mindere beoordeling gekregen dan in 2016. De Nederlandse overheid en hiermee ook de ComEx zijn niet geïnformeerd over gevallen van zulke verzoeken of afwijzingen van die verzoeken, dus het vraagt de Nederlandse overheid om meer informatie hierover. Tabel 9 maakt duidelijk dat dit al jaren een lastig punt is voor de Nederlandse overheid, dus er zou geconcludeerd kunnen worden dat dit onderwerp niet zozeer speelt in Fryslân of Nederland. Nederland had deze paragraaf daarom mogelijk niet hoeven ondertekenen.

Op het gebied van media wordt een aantal paragrafen beoordeeld als ‘vervuld’, maar is er ook onduidelijkheid over de beoordeling van drie paragrafen. Die onduidelijkheid bestaat op het gebied van de financiële ondersteuning aan zenders en aan commerciële uitzendingen op radio en televisie. Er is tot nu toe geen verklaring

voor de onduidelijkheid, dus het Mercator Europees Kenniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren zal dit verder uitzoeken door hierover binnenkort contact op te nemen met de ComEx.

Op het gebied van economisch en sociaal leven, is de ComEx over het algemeen tevreden. Toch blijven paragrafen 13.2.b & 13.2.c punten van aandacht, omdat de beide paragrafen zijn beoordeeld als ‘voor een deel vervuld’. De ComEx geeft als aanbeveling om het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg te versterken, zowel in de ouderenzorg als in de ziekenhuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019). Het is aan te raden om de uitvoer van beloften die worden gedaan in de 6^e periodieke rapportage, zoals als de volgende: “Gedurende de looptijd van deze bestuursafpraak wordt onderzocht door de provincie of het mogelijk is het belang van het gebruik van de moedertaal of het taalbewustzijn in het curriculum van verschillende zorg- en welzijn opleidingen op hbo-niveau op te nemen (naast het mbo zorgonderwijs)” (Rijksoverheid, 2019, p. 46), in de gaten te houden.

Tabel 9: Oordeel van de ComEx van de Raad van Europa over het implementeren van de paragrafen, geratificeerd door Nederland van 2001 tot en met 2019.

Evaluatie deel III		2001	2004	2007	2012	2016	2019
Artikel 8: Onderwijs	8.1.a.ii						
	8.1.b.ii						
	8.1.c.iii						
	8.1.e.ii						
	8.1.f.i						
	8.1.g						
	8.1.h						
	8.1.i						
	8.2						
Artikel 9: Gerechtelijke autoriteiten	9.1.a.ii	f					
	9.1.a.iii	f					
	9.1.b.iii	f					
	9.1.c.ii	f					
	9.1.c.iii	f					
	9.2.b	f					
Artikel 10: Administratieve Autoriteiten en Publieke diensten	10.1.a.v						
	10.1.c						
	10.2.a-d						
	10.2.e-f						
	10.2.g						
	10.4.a						
	10.4.c						
10.5							

Artikel 11: Media	11.1.a.iii						
	11.1.b.ii						
	11.1.c.ii						
	11.1.f.ii	f					
	11.2						
Artikel 12: Culturele activiteiten en faciliteiten	12.1.a						
	12.1.b						
	12.1.d						
	12.1.e						
	12.1.f						
	12.1.g						
	12.1.h						
	12.2						
	12.3						
Artikel 13: Economisch en sociaal leven n	13.1.a	g					
	13.1.c	g					
	13.1.d						
	13.2.b						
	13.2.c						
Artikel 14: Grensoverschrijdende uitwisselingen	14.a	g					
	14.b	g					

niet vervuld	
ComEx vraagt meer informatie voor een deel vervuld	
vervuld	
onduidelijk	
in zijn algemeenheid vervuld	g
formeel vervuld	f

11. Mogelijke vervolgacties

Zoals tabel 9 laat zien, is de ComEx nog niet tevreden over de implementatie van een aantal belangrijke paragrafen. Op grond van die punten, kan er een aantal voorzetten worden gedaan tot mogelijke vervolgacties voor verbetering van de implementatie.

- **Ga de artikelen en paragrafen bij langs en kijk of er nog meer kan worden ondertekend**

Het Handvest en de rapportages van de ComEx over de uitvoer daarvan, zijn een goed houvast voor overheden om te zien wat er goed gaat en waaraan moet worden gewerkt. Om de ambities hoog te houden, zou het goed zijn om de artikelen en paragrafen opnieuw bij langs te lopen en de uitwerking daarvan in de BFTK, en te kijken naar de zwaarte van de ondertekeningen en of er nog meer paragrafen kunnen worden ondertekend. Het Handvest is en was ook bedoeld als een dynamisch document waarin de lidstaten een opbouw kunnen laten zien in de aandacht voor de regionale- of minderheidstalen. In de praktijk blijkt dat niet vaak van deze mogelijkheid gebruikt wordt gemaakt. Echter lijkt hiervoor de tijd rijp te zijn in Nederland.

Bijvoorbeeld in het geval van artikel 8 op het gebied van onderwijs; waarom is artikel 8.1.d, betreffende het aanbieden van technisch onderwijs en beroepsonderwijs in de betrokken regionale – of minderheidstaal nog niet ondertekend voor het Fries? Dat terwijl er binnen het beroepsonderwijs al wel aandacht is voor het Fries (Afûk, sd), dus het zou relatief gemakkelijk zijn om invulling te geven aan deze paragraaf.

Een ander voorbeeld dat kan worden overwogen om ondertekend te worden onder artikel 13, lid twee, is paragraaf d. Die paragraaf gaat over het aanbieden van veiligheidsinstructies in de regionale – of minderheidstaal. Een actueel onderwerp in deze coronatijd. Dit is voor sommige organisaties gemakkelijk te realiseren en kan worden betrokken op relevante zaken, zoals het aanbieden van het formulier van de avondklokontheffing in het Fries. Daar is onlangs veel ophef over geweest en het blijkt dan maar weer dat belangrijke documenten zoals de avondklokontheffing niet automatisch worden gepubliceerd in de tweede rijkstaal.

- **Versterk het Fries binnen het voorschools-, basis-, voortgezet onderwijs**

De ComEx spoort er in hun rapportage van 2019 op aan om het Fries in het onderwijs te verbeteren. Zoals aanbevolen in het DINGtiid-rapport van 2018, zou er een beter wettelijk kader moeten komen voor het gebruik van het Fries in het voorschools onderwijs omdat het gebruik van de taal nu te vrijblijvend is. Ook wordt aangeraden om in te zetten op het vergroten van draagvlak bij scholen en ouders om het Fries te gebruiken, omdat uit de rapportage van de ComEx blijkt dat het aanbod Fries in het voorschools onderwijs nog te sterk afhankelijk is van de vraag van ouders. Dat zou gedaan kunnen worden door beide partijen bewuster te maken van de voordelen van meertaligheid. Iets dat ook kan worden gedaan om meer scholen in het voortgezet onderwijs te stimuleren om het vak Fries op hun school aan te bieden.

Het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs in Fryslân vallen wat het Fries betreft nu onder het Taalplan Fries. Het doel van het taalplan is om uiterlijk in 2030 “het vak Fries op alle basisscholen en scholen voor het voortgezet onderwijs op voldoende niveau” (Taalplan Frysk 2030, sd) aan te bieden. Dit betekent dat alle

scholen in 2030 moeten voldoen aan profiel A. “Scholen met een A-profiel hebben een breed Fries onderwijsaanbod gericht op Fries verstaan, lezen, praten en schrijven” (Taalplan Frysk 2030, sd).

De ComEx geeft aan enthousiast te worden van het Taalplan Fries 2030, maar is in de 6^e rapportage duidelijk over het feit dat het Fries in het basis- en voortgezet onderwijs momenteel niet voldoet aan de eisen van het Handvest. Wat het basisonderwijs betreft wordt er volgens de ComEx te weinig tijd besteed aan de taal en wat het voortgezet onderwijs betreft, vinden zij dat het aantal scholen met Fries in hun leerplannen omhoog moet.

Uit het ‘Rapport taalplan Fries’ wordt duidelijk dat bijvoorbeeld in het regulier basisonderwijs, de tijd die in de onderbouw aan het Fries wordt besteed bij een A-profiel nog te weinig is voor de richtlijnen van de ComEx: “uit het onderzoek van Taalplan Frysk blijkt dat ruim een derde van de scholen met een profiel A in de onderbouw tussen de 45-60 minuten aan het vak Fries besteden” (Varkevisser & Walsweer, 2018, p. 64). Daarnaast laat het onderzoek zien dat meer dan de helft van de basisscholen met een A-profiel in de midden- en bovenbouw tussen de 45 en 60 minuten aan het Fries besteden (Varkevisser & Walsweer, 2018). Dat terwijl uit het onderzoek ‘The Development of Minimum Standards for Language Education in Regional and Minority Languages’, uitgevoerd door Mercator Education in 2007, naar voren kwam dat de ComEx zes uren Friese les voor het basisonderwijs voor ogen had voor het vervullen van de paragraaf (van der Meer & de Jager, 2007).

Om een positief oordeel te kunnen ontvangen van de ComEx op dit gebied zal de tijd die aan het Fries wordt besteed in het primair onderwijs omhoog moeten. Dat zou mogelijk gedaan kunnen worden door hier specifieke richtlijnen voor op te stellen. Wel moet dan duidelijk zijn hoeveel uren Friese les de ComEx momenteel voor ogen heeft als zij het hebben over ‘een aanmerkelijk deel’, als het gaat om het aanbieden van het Fries in het primair onderwijs en zoals het omschreven is in het Handvest.

- **Zoek contact met de ComEx over de positie van het Fries in het hoger- en universitair onderwijs**

Omdat paragraaf 8.e.ii. sinds 2004 wordt aangegeven als ‘vervuld’ maar er toch al jaren gedoe is over de borging, onafhankelijkheid en zichtbaarheid van het Fries binnen het hoger- en universitair onderwijs, zou het goed zijn om hierover contact op te nemen met de ComEx. Zo kan duidelijk worden of zij wel een goed beeld hebben van de situatie en zo nodig extra informatie worden gegeven.

Daarnaast zou er gekeken kunnen worden naar andere minderheidstalen in Europa. Vaak zitten er zogenoemde ‘best practices’ tussen op dit gebied waar Fryslân wat aan kan hebben of van kan leren.

- **Stimuleer het vak van docent Fries**

Zoals duidelijk is geworden uit de analyse van paragraaf 8.1.h, die gericht is op het opleiden van docenten Fries, wordt er nu wel gezorgd voor basis- en vervolgeducatie voor docenten, maar blijft het aantal studenten en docenten laag. Dit zorgt voor een tekort aan docenten die de bevoegdheid Fries hebben en het zou daarom goed zijn om er op in te zetten om het aantal docenten Fries te verhogen.

Momenteel zijn de Afûk, SJB Media en Omrop Fryslân bezig met een promotiecampagne genoemd *#Dêrom Frysk*, die jongeren moet stimuleren het Fries als examenvak te kiezen (Omrop Fryslân, 2021).

Het zou goed zijn om ook in te zetten op het enthousiasmeren van jongeren voor het vak van docent Fries. Dit zou door middel van een campagne op middelbare scholen kunnen, die de meerwaarde van het onderwijzen van de taal duidelijk maakt als door financiële ondersteuning voor jongeren die de keuze maken om aan de opleiding docent Fries te beginnen. Mogelijk door deze studenten financieel tegemoet te komen met hun collegegeld of door het uitkeren van een eenmalige premie als het diploma is behaald. Financiële ondersteuning om de opleiding te bekostigen, of een premie na afloop daarvan, kan ook stimulerend werken voor docenten in opleiding die het Fries erbij willen doen, of voor docenten die al werkzaam zijn in het onderwijs.

De provincie zet ook in op financiële ondersteuning met hun nieuwe subsidieregeling ‘Frysk foar no en letter (*Fries voor nu en later*) 2021-2024’ die scholen onder andere de mogelijkheid moet geven om subsidie aan te vragen voor scholing van het Fries voor hun docenten (Provincie Fryslân, 2021).

- **Het gebruik van het Fries in de rechtbank, de zorg en het economisch en sociaal leven moet worden gestimuleerd en bevorderd**

De ComEx geeft ook aan zich zorgen te maken over de mogelijkheid tot het gebruik van het Fries in de rechtszaal en adviseert de ComEx het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg te versterken. Daarnaast laat de 6^e rapportage van de ComEx zien dat het gebruik van het Fries in de publieke sector ook moet worden verbeterd.

Om de positie van het Fries binnen deze sectoren te verbeteren, zou het goed zijn om in gesprek te gaan met verschillende organisaties binnen deze sectoren en de gerelateerde steunpunten (bijvoorbeeld Fries in de zorg) om te ontdekken waarom het lastig blijft om in de praktijk uitvoer te geven aan deze paragrafen. Ook zou er een studie kunnen worden gemaakt naar ‘best practices’ binnen sectoren, die mogelijk ook bruikbaar zijn voor andere organisaties in verschillende sectoren. Zo’n studie zou ook een internationale dimensie moeten hebben om de beste voorbeelden te zoeken en voor Fryslân toepasbaar te maken.

Daarnaast wordt zoals in het DINGtijd-rapport van 2018 aangeraden om het gebruik van het Fries in het rechtsverkeer, de zorg en het economisch en sociaal leven te stimuleren. Dat zou o.a. kunnen door taaleisen te stellen in vacatures en het volgen van Friese cursussen onder medewerkers te promoten.

Om te voldoen aan paragraaf 13.2.b betreffende “het organiseren van activiteiten om het gebruik van het Fries in de publieke sector te bevorderen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), zal er gekeken moeten worden naar sociale en economische factoren die relevant zijn voor deze paragraaf. Dit onderwerp zou bijvoorbeeld goed passen in een van de DINGpetearen die regelmatig door DINGtijd worden georganiseerd, waar belanghebbenden en relevante partijen met elkaar in gesprek gaan.

12. Bronnenlijst

- Afûk. (sd). *Frysk yn it mbû*. Opgehaald van Afûk: <https://afuk.frl/leare-en-underwiis-frysk-leare-de-afuk-helpt-dy-graach/frysk-yn-it-mbu/>
- Buning-Oosten, J., & Kuipers-Zandberg, H. (2018, july). *De ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sûnt it ratifisearjen yn 1996*. Opgehaald van Mercator European Research Centre for Multilingualism and Language Learning: https://www.mercator-research.eu/fileadmin/mercator/documents/publications/RapportYmplementaasje_nov2018_Dingtiid-web-compressed.pdf
- Committee of Experts on the Charter. (2016). *European Charter for Regional or Minority Languages, Application of the Charter in the Netherlands*. Strasbourg: Council of Europe. doi:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d8e13>
- Committee of Experts on the Charter. (2019). *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden*. Strasbourg: Council of Europe. Opgehaald van <https://rm.coe.int/netherlands-6th-report-ecrmm/16809f0bad>
- Committee of Ministers on the Charter. (2018, novimber 28). *European Charter for Regional or Minority Languages (1330th meeting, 28 November 2018) Strengthening the monitoring mechanism of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Opgehaald van Council of Europe: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808f22ea
- Committee of Ministers on the Charter. (2019, maaie 2). *European Charter for Regional or Minority Languages (1345th meeting, 2 may 2019)*. Opgehaald van Council of Europe: <https://rm.coe.int/cm-2019-69-outlines-2019-en/168094521a>
- Council of Europe. (2010, septimber 24). *Charter Dutch*. Opgehaald van Council of Europe: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806d3586>
- Council of Europe. (2020a). *Monitoring the European Charter for Regional or Minority Languages*. Opgehaald van Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/monitoring>
- Council of Europe. (2020b). *Reports and Recommendations*. Opgehaald van Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/reports-and-recommendations>
- DINGtiid. (2021, febrewaris 1). *Advysnotysje Underwiisynspeksje*. Opgehaald van DINGtiid: <https://dingtiid.frl/wp-content/uploads/2021/02/Advysnotysje-Underwiisynspeksje.pdf>

- Omrop Fryslân. (2021, febrewaris 11). *Kampanje om mear learlingen foar eksamen Frysk te krijen*. Opgehaald van Omrop Fryslân: <https://www.omropfryslan.nl/nijs/1034108-kampanje-om-mear-learlingen-foar-eksamen-frysk-te-krijen>
- Provinsje Fryslân. (2021). *Frysk foar no en letter 2021-2024*. Opgehaald van Provinsje Fryslân: https://www.fryslan.frl/subsydzjes/subsydzjes-regelingen_41858/item/frysk-foar-no-en-letter-2021-2024_23299.html?pk_campaign=Redirects&pk_kwd=fryskfoarnoenletter
- Rijksoverheid. (2019). *Zesde rapportage van Nederland: 2015-2018*. Opgehaald van <https://rm.coe.int/netherlandspr6-nl/1680950079>
- Taalplan Frysk 2030. (sd). *Wat is Taalplan Frysk?* Opgehaald van Taalplan Frysk 2030: <https://taalplan.frl/wat-is-taalplan-frysk-fr/>
- van der Meer, C., & de Jager, B. (2007, maart). *The Development of Minimum Standards for Language Education*. Ljouwert: Mercator Education.
- Varkevisser, N., & Walsweer, A. (2018). *IT IS MEI SIZZEN NET TE DWAAN*. Ljouwert: Provinsje Fryslân. doi:https://taalplan.frl/site/wp-content/uploads/2021/02/Rapport-Taalplan-Frysk_NL-DEF.pdf

Bijlagen

Samenvatting van de implementatie van het Europees Handvest – een update

Deze update is een aanvulling op het in 2018 verschenen rapport *'De ymplemintaasje fan it Europeesk Hân-fêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sûnt it ratifisearjen yn 1996'*, dat is geschreven door het Mercator Europees Kenniscentrum in opdracht van DINGtiid. In dit rapport is ingegaan op de implementatie van het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen (hierna: het Handvest) in Nederland sinds de ratificatie. Toen die studie werd uitgevoerd waren er vijf rapporten beschikbaar van de Raad van Europa (van 2001 tot 2016), die in die rapportage zijn toegelicht en geanalyseerd.

In 2019 heeft de Raad van Europa een nieuwe rapportage uitgebracht, de zesde. In deze update wordt die laatste rapportage van de Commissie van Experts van de Raad van Europa (hierna: ComEx) vergeleken met de vijfde rapportage van de ComEx van 2016. Naast de inhoudelijke vergelijking en analyse, wordt ook verslag gedaan over wat de veranderingen in de systematiek van de Raad van Europa zijn met betrekking tot de werkbezoeken van de ComEx en de rapportages. Omdat dit onderzoek in een kort tijdsbestek moest plaatsvinden, richt de update zich specifiek op literatuuronderzoek en vooral op de beoordelingen en ontwikkelingen zoals beschreven in de rapportages van Nederland en van de ComEx van 2016 en 2019. Veranderingen die na het uitbrengen van het rapport van de ComEx van 2019 kunnen worden geconstateerd, zijn niet meegenomen in het rapport.

De update is als volgt gestructureerd: in hoofdstuk 2 van het rapport wordt dieper ingegaan op de veranderingen in de systematiek van de Raad van Europa. Hieruit komt naar voren dat de veranderingen in het toezichtsmechanisme en veranderingen op het gebied van de benoeming van de leden van de ComEx, die vanaf 1 juli 2019 van kracht zijn, geen zware consequenties voor Fryslân lijken te hebben. Dat Nederland nu om de vijf jaar een periodiek verslag bij de Raad van Europa moet indienen en hiernaast om de twee-en-een-half jaar informatie over de aanbevelingen voor onmiddellijke actie, geeft de overheid wat meer ruimte. De tussentijdse check waar informatie moet worden aangeleverd, is een mogelijkheid voor meer contact en een kans om actief in kaart te brengen hoe de Friese taalsituatie er op dat moment voorstaat.

In hoofdstukken 3 tot en met 9 van het rapport worden de verschillende artikelen en paragrafen geanalyseerd en wordt er gekeken naar de verschillen tussen de beoordelingen van de ComEx van 2016 en 2019, per artikel dat is geratificeerd onder deel III van het Handvest. Een tabel aan het begin van ieder hoofdstuk geeft voor ieder artikel een overzicht van mogelijke veranderingen tussen beide rapporten. Uit de analyse wordt duidelijk dat de ComEx over een aantal artikelen en paragrafen heel tevreden is. Artikel 12 over culturele activiteiten en faciliteiten en artikel 14 over grensoverschrijdende uitwisselingen, zijn namelijk beide volledig goedgekeurd. Volgens de beoordeling van de ComEx van 2019 zijn er op de gebieden onderwijs (artikel 8), gerechtelijke autoriteiten (artikel 9), administratieve autoriteiten en publieke diensten (artikel 10), media (artikel 11) en economische en sociaal leven (artikel 13) nog wel een aantal verbeteringen te behalen.

Op grond van de bevindingen in hoofdstukken 2 tot en met 9 zijn in hoofdstuk 10 de conclusies geformuleerd en wordt er door middel van een tabel duidelijk gemaakt aan welke artikelen Nederland voldoet en aan welke niet. Hieruit komt naar voren dat volgens de ComEx met name op het gebied van het onderwijs verbeteringen kunnen worden gemaakt. De ComEx is namelijk nog niet tevreden over het aandeel Fries in het voorschools, basis- en voortgezet onderwijs. Daarom doen zij in hun zesde rapportage van 2019 aanbevelingen voor onmiddellijke actie aan de Nederlandse autoriteiten om het aantal lessen Fries in het primair onderwijs en het aantal middelbare scholen met Fries in het lespakket te verhogen. Ook hoopt de ComEx op onderwijs van de Friese geschiedenis en cultuur voor alle leerlingen. Hiernaast geeft de ComEx aan dat ze graag

verbetering zou willen zien op het gebied van het monitoren van het Fries in het onderwijs. De ComEx doet dan ook de aanbeveling er voor te zorgen dat de bestaande onderwijsinspectie zich voldoende richt op het Fries. De paragraaf over het opleiden van docenten voor het Fries wordt, nadat deze jaren is aangemerkt als ‘voor een deel vervuld’, in 2019 positief beoordeeld. Volgens de ComEx wordt nu wel gezorgd voor basis- en vervolgscholing voor docenten, maar blijft het aantal studenten en docenten laag. Vandaar dat de ComEx er op aandringt om het deelnemen aan de lerarenopleiding te bevorderen om te voorzien in de behoefte voor Fries onderwijs (Committee of Experts on the Charter, 2019). Opvallend is dat de paragraaf op het gebied van de beschikbaarheid van het Fries in het hoger en universitair onderwijs sinds 2004 wordt aangeduid als ‘vervuld’, terwijl er toch vaak reuring is over de borging, onafhankelijkheid en zichtbaarheid van het Fries op dit gebied. De vraag is dan of de ComEx wel een goed beeld heeft van de situatie als deze tevreden is met de opties die er momenteel zijn.

Volgens de ComEx is het in de praktijk lastig geworden om het Fries te gebruiken in de rechtszaal. Dat komt met name omdat er een tekort is aan beëdigde tolken en Friestalig rechtbankpersoneel, wat leidt tot vertraging van rechtszaken en berechting in het Nederlands (Committee of Experts on the Charter, 2019).

De nieuwe Bestuursafpraak Friese taal en cultuur (BFTK) heeft volgens de ComEx verbetering gebracht op het gebied van administratieve autoriteiten en publieke diensten (artikel 10). De ComEx verwacht namelijk dat het gebruik van het Fries binnen en met de overheid enorm wordt verbeterd door de nieuwe BFTK. Wel wordt duidelijk dat paragraaf 10.4.c., “over het ingaan op verzoeken van Friessprekers, die werken bij een publieke dienst, om te werken in een plaats waar Fries wordt gesproken” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), al jaren een lastig punt is voor de Nederlandse overheid. De Nederlandse overheid en daarmee ook de ComEx zijn namelijk niet geïnformeerd over zulke verzoeken of afwijzingen van zulke verzoeken. Daarom vraagt de ComEx de Nederlandse overheid hen hier meer informatie over te verschaffen.

Ook blijkt dat er in sommige gevallen onduidelijkheid is over de beoordeling van paragrafen, met name op het gebied van artikel 11, die gericht is op het gebruik van het Fries in de media. Bij een aantal van deze paragrafen wordt in het 6^e rapport aangegeven dat ze goedgekeurd zijn en dat dit resultaat gelijk is aan de beoordeling van de KomEks in 2016, terwijl dit niet het geval blijkt te zijn. Er is tot nu toe geen verklaring voor die onduidelijkheid, daarom wordt hierover door Mercator contact gezocht met de ComEx.

Verbeteringen vallen er volgens de ComEx ook te maken op het gebied van het economisch en sociaal leven wat betreft “het organiseren van activiteiten om het gebruik van het Fries in de publieke sector te bevorderen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), en het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg. De ComEx doet daarom de aanbeveling om het gebruik van het Fries in de gezondheidszorg te versterken, zowel in de ouderenzorg als in de ziekenhuizen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Tot besluit wordt op grond van de conclusies in hoofdstuk 11 een aantal mogelijke vervolgacties aangedragen voor verbetering van de implementatie van het Handvest. Om de ambities hoog te houden, wordt aangeraden om de artikelen en paragrafen opnieuw bij langs te gaan en te kijken naar de zwaarte van de ondertekeningen en of er nog meer paragrafen kunnen worden ondertekend. Daarnaast wordt een aantal voorzetten gedaan om het Fries binnen het voorschools, basis- en voortgezet onderwijs te versterken en het vak van docent Fries te stimuleren. Over de positie van het Fries in het hoger en universitair onderwijs wordt aanbevolen om contact te zoeken met de ComEx. Verder wordt aangegeven dat het goed zou zijn om, bijvoorbeeld door het stellen van taaleisen in vacatures, het gebruik van het Fries in de rechtbank, de zorg en het economisch en sociaal leven te stimuleren en bevorderen.

Gearfetting fan de ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst – in update

Dizze update is in oanfolling op it yn 2018 ferskynde rapport *'De ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sûnt it ratifisearjen yn 1996'*, dat skreaun waard troch it Mercator Europeesk Kennisintrum yn opdracht fan DINGtiid. Yn dat rapport waard yngien op de ymplementaasje fan it Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen (hjernei: it Hânfêst) yn Nederlân sûnt de ratifikaasje. Doe't dy stúdzje útfierd waard wiene der fiif rapportaazjes beskikber fan de Rie fan Europa (fan 2001 oant 2016), dy't yn dy rapportaazje taljochte en analysearre binne.

Yn 2019 hat de Rie fan Europa in nije rapportaazje útbrocht, de seisde. Yn dizze update wurdt dy lêste rapportaazje fan de Kommissje fan Eksperts fan de Ried fan Europa (hjernei: KomEks) ferlike mei de fyfde rapportaazje fan de KomEks fan 2016. Utsein de ynhâldlike ferliking en analyse, wurdt ek ferslach dien oer wat de feroaringen yn de systematyk fan de Rie fan Europa binne oangeande de besites fan de KomEks en de rapportaazjes. Om't foar dit ûndersyk in koart tiidsbestek beskikber wie, rjochtet de update him spesifyk op literatuerûndersyk en benammen op de beoardielingen en ûntwikkelingen sa as beskreaun yn de rapportaazjes fan Nederlân en fan de KomEks fan 2016 en 2019. Feroaringen dy't nei it útbringen fan it rapport fan de KomEks fan 2019 konstatearre wurde kinne, binne net meinaam yn it rapport.

De update is as folget strukturearre: yn haadstik 1 fan it rapport wurdt djipper yngien op de feroaringen yn de systematyk fan de Rie fan Europa. Dêrút docht bliken dat de feroaringen yn it tafersjochsmeganisme en feroaringen op it mêd fan de beneaming fan de leden fan de KomEks, dy't fan 1 july 2019 ôf fan krêft binne, gjin swiere konsekwinsjes foar Fryslân lykje te hawwen. Dat Nederlân no om de fiif jier in periodyk ferslach by de Ried fan Europa yntsjinje moat en dêrneist om de twaenheal jier ynformaasje oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje, jout de oerheid wat mear romte. De tuskentiidske tsjek dêr't ynformaasje oanlevere wurde moat oer de oanbefellingen foar streekrjochte aksje, is in mooglikheid foar mear kontakt en in kâns om aktyf yn kaart te bringen hoe't de Fryske taalsituaasje der op dat stuit foar stiet.

Yn haadstikken 3 oant en mei 9 fan it rapport wurde de ferskate artikels en paragrafen analysearre en wurdt sjoen nei de ferskillen tusken de beoardielingen fan de KomEks fan 2016 en 2019, per artikel dat ratifisearre is ûnder part III fan it Hânfêst. In tabel oan it begjin fan elk haadstik jout foar elk artikel in oersjoch fan mooglike feroaringen tusken beide rapporten. Ut de analyse wurdt dúdlik dat de KomEks oer in oantal artikelen en paragrafen hiel tefreden is. Artikel 12 oangeande kulturele aktiviteiten en fasilititeiten en artikel 14 oangeande grinskrusende útwikselingen, binne nammentlik beide folslein goedkard. Neffens de beoardieling fan de KomEks fan 2019 binne der op de mêden ûnderwiis (artikel 8), gerjochtljke autoriteiten (artikel 9), administrative autoriteiten en publike tsjinsten (artikel 10), media (artikel 11) en ekonomysk en sosjaal libben (artikel 13) noch wol in oantal ferbetteringen te beheljen.

Op grûn fan de befiningen yn haadstikken 2 oant en mei 9 binne yn haadstik 10 de konklúzjes formulearre en wurdt der mei in tabel dúdlik makke oan hokker artikels oft Nederlân foldocht en oan hokker net. Dêrút docht bliken dat neffens de KomEks benammen op it mêd fan it ûnderwiis ferbetteringen makke wurde kinne. De KomEks is nammentlik noch net tefreden oer it oandiel Frysk yn it foarskoalsk, basis- en fuortset ûnderwiis. Dêrom dogge sy yn harren seisde rapportaazje fan 2019 oanbefellingen foar streekrjochte aksje oan de Nederlânske autoriteiten om it oantal lessoeren Frysk yn it primêr ûnderwiis en it oantal middelbere skoallen mei Frysk yn it lespakket te ferheegjen. Ek hopet de KomEks op ûnderwiis fan de Fryske skiednis en kultuer foar alle learlingen. Dêrneist jout de KomEks oan dat se graach ferbettering sjen wolle soenen op it mêd fan it monitoaren fan it Frysk yn it ûnderwiis. De KomEks docht dan ek de oanbefelling der foar te soargjen dat

de besteande ûnderwiisynspeksje him foldwaande rjochtet op it Frysk. De paragraaf oangeande it oplieden fan dosinten foar it Frysk wurdt, neidat dy jierren oanmurken wie as ‘foar in part ferfolle,’ yn 2019 posityf beoardiele. Neffens de KomEks wurdt no wol soarge foar basis- en ferfolchskoalling foar dosinten, mar bliuwt it oantal studinten en dosinten leech. Dêrfandinne dat de KomEks der op oantrunet om it dielnimmen oan de learare-oplieding te befoarderjen om te foarsjen yn it ferlet fan Frysk ûnderwiis (Committee of Experts on the Charter, 2019). Opfallend is dat de paragraaf op it mêd fan de beskikberheid fan it Frysk yn it heger en universitêr ûnderwiis sûnt 2004 oanjûn wurdt as ‘ferfolle’, wylst der dochs faak wat te rêden is mei de boarging, ûnôfhinklikheid en sichtberheid fan it Frysk op dit mêd. De fraach is dan oft de KomEks wol in goed byld hat fan de situaasje as dy tefreden is mei de opsjes dy’t der op it stuit binne.

Neffens de KomEks is it yn de praktyk lestich wurden om it Frysk te brûken yn de rjochtseal. Dat komt benammen om’t der in tekoart is oan beëdige tolken en Frysktalich rjochtbankpersoneel, wat liedt ta fertraging fan rjochtsaken en berjochting yn it Nederlânsk (Committee of Experts on the Charter, 2019).

De nije Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer (BFTK) hat neffens de KomEks ferbettering brocht op it mêd fan administrative autoriteiten en publike tsjinsten (artikel 10). De KomEks ferwachtet nammentlik dat it brûken fan it Frysk binnen en mei de oerheid tige ferbettere wurde sil troch de nije BFTK. Wol wurdt dúdlik dat paragraaf 10.4.c., “oer it yngean op fersiken fan Fryskpraters, dy’t wurkje by in publike tsjinst, om te wurkjen yn in plak dêr’t Frysk praat wurdt” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), al jierren in lestich punt is foar de Nederlânske oerheid. De Nederlânske oerheid en dêrmei ek de KomEks binne nammentlik net ynformearre oer gefallen fan sokke fersiken as ôfwizingen fan dy fersiken, dat de KomEks freget de Nederlânske oerheid om mear ynformaasje dêroer.

Ek docht bliken dat der yn guon gefallen ûndúdlikens is oer de beoardieling fan paragrafen, mei namme op it mêd fan artikel 11, dy’t rjochte is op it gebrûk fan it Frysk yn de media. By dizze paragrafen wurdt yn de 6^e rapportaazje oanjûn dat sy ferfolle binne en dat dat oardiel gelyk bleaun is oan de foargeande rapportaazje fan 2016, wylst dat net it gefal blykt te wêzen. Der is oant no ta gjin ferklearring foar dy ûndúdlikens, dat hjiroer sil troch Mercator kontakt socht wurde mei de KomEks.

Ferbetteringen falle der neffens de KomEks ek te meitsjen op it mêd fan it ekonomysk en sosjaal libben as it giet om “it organisearjen fan aktiviteiten om it brûken fan it Frysk yn de publike sektor te befoarderjen” (Buning-Oosten & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), en it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch. De KomEks docht dêrom de oanbefelling om it gebrûk fan it Frysk yn de sûnenssoarch fuort te sterkjen, sawol yn de âldereinsoarch as yn de sikehuzen (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Ta beslút wurdt op grûn fan de konklúzjes yn haadstik 11 in oantal mooglike ferfolchaksjes oandroegen foar ferbettering fan de ymplementaasje fan it Hânfêst. Om de ambysjes heech te hâlden, wurdt oanret om de artikels en paragrafen opnij bylâns te rinnen en te sjen nei de swierte fan de ûndertekeningen en oft der noch mear paragrafen ûndertekene wurde kinne. Dêrneist wurdt in oantal foarsetten dien om it Frysk binnen it foarskoalsk, basis- en fuortset ûnderwiis te fersterkjen en it fak fan dosint Frysk te stimulearjen. Oer de posysje fan it Frysk yn it heger en universitêr ûnderwiis wurdt oanbefelle om kontakt te sykjen mei de KomEks. Fierder wurdt oanjûn dat it goed wêze soe om, bygelyks troch it stellen fan taalbetinksten yn fakatueres, it brûken fan it Frysk yn de rjochtbank, de soarch en it ekonomysk en sosjaal libben te stimulearjen en befoarderjen.

Summary of the implementation of the European Charter - an update

This update complements the 2018 report *'De ymplementaasje fan het Europeesk Hânfêst foar Regionale of Minderheidstalen yn Nederlân sûnt it ratifisearjen yn 1996'*, written by the Mercator European Knowledge Centre on behalf of DINGtiid. This report considers the implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages (the Charter) in the Netherlands since its ratification. When that study was conducted, there were five Council of Europe reports (from 2001 to 2016) which were explained and analysed in that report.

In 2019, the Council of Europe released a new report, the sixth. This update presents that latest report from the Council of Europe's Committee of Experts (ComEx) compared to the fifth report of the ComEx in 2016. As well as the substantive comparison and analysis, it also reports on the changes in the Council of Europe's system of working visits by the ComEx and the reports. Because this study had to be completed quickly, the update focuses specifically on literature review and mainly on the assessments and developments as described in the 2016 and 2019 Netherlands and ComEx reports. The report does not include changes made after the release of the 2019 ComEx report.

The update is structured as follows: Chapter 2 of the report discusses the changes in the system of the Council of Europe. This shows that the changes in the supervisory mechanism and the appointment of the members of the ComEx, which have been in force since 1 July 2019, do not appear to have any serious consequences for Friesland. The government is given a little more leeway because the Netherlands must now submit a periodic report to the Council of Europe every five years and information on recommendations for immediate action every two and a half years. The interim check, in which information must be delivered, is an opportunity for more contact and a chance to actively map out the current Frisian language situation.

Chapters 3 to 9 of the report analyse the various articles and sections and examine the differences between the 2016 and 2019 ComEx assessments by article ratified under Part III of the Charter. A table at the beginning of each chapter lists possible changes between the two reports for each article. The analysis shows that the ComEx is very satisfied with a number of articles and paragraphs. Indeed, Article 12 on cultural activities and facilities and Article 14 on cross-border exchanges have both been adopted in full. According to the 2019 ComEx assessment, there are still some improvements to be made in the areas of education (Article 8), judicial authorities (Article 9), administrative authorities and public services (Article 10), media (Article 11) and economic and social life (Article 13).

Based on the findings of Chapters 2 to 9, the conclusions are formulated in Chapter 10, and a table shows which articles the Netherlands complies with and which it does not. It follows from this that the ComEx has identified potential improvements, particularly in the field of education. The ComEx is not yet satisfied with the share of Frisian in pre-school, primary and secondary education. Therefore, in their sixth report of 2019, they make recommendations for immediate action towards the Dutch authorities to increase the number of Frisian lessons in primary education and the number of secondary schools with Frisian in the curriculum. In addition, the ComEx hopes that all students will be taught Frisian history and culture. The ComEx also indicates that they would like to see an improvement in how the Frisian language in education is monitored. The ComEx therefore recommends that the current education inspectorate focuses sufficiently on Frisian. The section on training Frisian teachers, after years of being marked as 'partially fulfilled', will be positively assessed in 2019. According to the ComEx, although basic and advanced training for teachers is now provided, the number of students and teachers remains low. The ComEx therefore urges the promotion of

teacher training to meet the demand for Frisian education (Committee of Experts on the Charter, 2019). It is striking that the section on the availability of Frisian in higher and university education has been referred to as ‘fulfilled’ since 2004, while there is often controversy about the safeguarding, independence and visibility of Frisian in this area. This gives rise to the question of whether the ComEx has a clear view of the situation, if it is satisfied with the options currently available.

According to the ComEx, it has become difficult in practice to use Frisian in the courtroom. This is mainly because there is a shortage of sworn interpreters and Frisian-language court personnel, which leads to delays in court cases and trials in Dutch (Committee of Experts on the Charter, 2019).

According to the ComEx, the new Administrative Agreement for Frisian Language and Culture (BFTK) has brought improvements in the area of administrative authorities and public services (Article 10). The ComEx expects the new BFTK to bring about a significant improvement in the use of Frisian in and with the government. However, it is clear that section 10.4.c., “about responding to requests from Frisian speakers employed by a public service to work in a place where Frisian is spoken” (Buning-East & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 31), has been a difficult issue for the Dutch government for many years. The Dutch government and, accordingly, the ComEx have not been informed of such requests or of their rejection. For that reason, the ComEx asks the Dutch government to provide them with more information about this.

It seems that in some cases, there is also a lack of clarity regarding the assessment of sections, particularly concerning Article 11, which focuses on the use of Frisian in the media. The 6th report indicates that some of these sections have been approved and that the result is the same as the assessment of the KomEks in 2016, while this does not appear to be the case. No explanation has yet been given for this lack of clarity, which is why Mercator is contacting the ComEx about this.

According to the ComEx, improvements can also be made in the area of economic and social life in terms of “organising activities to promote the use of Frisian in the public sector” (Buning-East & Kuipers-Zandberg, 2018, p. 45), and the use of Frisian in healthcare. The ComEx therefore recommends intensifying the use of Frisian in healthcare, both in geriatric care and in hospitals (Committee of Experts on the Charter, 2019).

Finally, based on the conclusions presented in Chapter 11, a number of possible follow-up actions are suggested for improving the Charter’s implementation. To maintain the ambitions at a high level, it is recommended that articles and sections be revisited and the weight of the signatures considered to see whether more sections can be signed. Some proposals are also made to strengthen the Frisian language in pre-school, primary and secondary education and to stimulate teaching Frisian as a profession. We recommend contacting the ComEx about the position of Frisian in higher and university education. It has also been pointed out that it would be useful to stimulate and promote the use of Frisian in court, in healthcare and in economic and social life, e.g. by setting language requirements in job advertisements.

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Mercator European Research Centre on
Multilingualism and Language Learning
c/o Fryske Akademy
Doelestraat 8
8911 DX Leeuwarden
The Netherlands

T: +31 58 2131414

E: mercator@fryske-akademy.nl

W: www.mercator-research.eu

W: www.fryske-akademy.nl